

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

FACULTATEA DE LITERE

Școala doctorală de Studii lingvistice și literare

TEZĂ DE DOCTORAT

AUGUST STRINDBERG ȘI INGMAR BERGMAN.

**PERSPECTIVE COMPARATISTE
ASUPRA DURERII INOCENTULUI**

- Rezumat -

Student-doctorand:

Alexandra Noemina RĂDUȚ

(căs. CÂMPEAN)

Conducător de doctorat:

prof. univ. dr. Mircea MUTHU

2015

Mulțumiri celor care au contribuit la realizarea acestei teze:

prof. Mircea MUTHU

prof. Peter SCHEPELERN, Universitatea din Copenhaga

Stiftelsen Ingmar Bergman, Stockholm (Arhivele Ingmar Bergman)

Det Danske Filminstitut (Institutul de Film Danez, Copenhaga)

Academia Română, București: Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

CUPRINS

Introducere (p. 5)

Partea întâi. Cadrul general (p. 18)

1. Durerea inocentă, avatar al tragicului modern (p. 19)
 - 1.1. Mutațiile moderne ale tragicului (p. 38)
2. Teatralitatea teatrului și teatralizarea imaginii cinematografice (p. 52)
 - 2.1. Strindberg și Bergman – premise și influențe (p. 67)
 - 2.2. Cinematograful – o reflectare spectrală a lumii în miniatură (p. 78)
 - 2.3. Restul reprezentării, analog al Sacului Verde (p. 85)

Partea a doua. De la exterior la interior (p. 93)

3. „Nostalgia paradisului” și vina inocenței (p. 94)
 - 3.1. *Deus Absconditus*. Agresivitatea divină (p. 105)
 - 3.2. Formele plângerii. Nenorocire și culpabilitate (p. 117)
4. Eternitate versus instantaneu. Timpul blestemului (p. 137)
5. Greutatea păcatului – între oroare și maiestate (p. 145)
 - 5.1. Umilirea fiului, anihilarea tatălui. Versiuni ale iertării (p. 154)

Partea a treia. De la interior spre exterior (p. 164)

6. Corpul și solitudinea durerii (p. 165)
 - 6.1. Omul în fața preaplinului vieții. Cuvintele tăcerii (p. 173)
 - 6.2. Corpul-mormânt în detrimentul „intercorporeității” (p. 181)
7. Fața care se „desfășurează” (p. 194)
 - 7.1. Bergman și nuditatea chipului. Vacuitatea spațiului (p. 208)
 - 7.2. „Le sentiment- chose” și patetizarea ca reprezentare teatrală (p. 222)
 - 7.3. Chipul cadavrului. Imposibilitatea de a muri (p. 232)

Resturi (p. 241)

8. De la *lumen opacatum* la strigătul expresionist (p. 242)
9. *Anagnorisis*. Radiațiile sinelui, durerea identificării (p. 257)
10. „Pietrele... prin ani...” – o poetică a suvenirului la Ingmar Bergman și Tomas Tranströmer (p. 264)

Încheiere. A suferi pentru a înțelege (p. 274)

Bibliografie (p. 277)

CUVINTE-CHEIE:

durere, suferință, inocență, culpabilitate, divinitate, paternitate, umilință, solitudine, credință, disperare, tăcere, nenorocire, infern, paradis, rană, doliu, identificare, souvenir, tragic, tragedie, *Trauerspiel*, *anagnorisis*, teatru modern, teatru intim, expresionism, naturalism, cinematografie modernă, cinematografie europeană, cinematografie suedeză, cinematografie de cameră, influență, afinitate, contaminare, metamorfoză, mutație, comparatism, reprezentare, teatralitate, teatralizare, patetizare, dramatizare, clipă, instantaneu, prezență, chip, prim-plan, desfigurare, corp, moarte, nemurire

REZUMAT

Lucrarea de doctorat **August Strindberg și Ingmar Bergman. Perspective comparatiste asupra durerii inocentului** reprezintă *prima facie* o cercetare de sorginte comparatistă ce își propune să arhiveze și să interpreteze moștenirile strindbergiene din opera bergmaniană în ceea ce privește tematica durerii inocentului. *Lato sensu*, lucrarea urmărește și abordarea unor creatori scandinavi precum: Em. Swedenborg, S. Lägerlöf, Tomas Tranströmer, H. Ibsen, P. Lagerkvist, K. Hamsun, S. Kierkegaard, Kaj Munk, prin circumscrierea influenței exercitate asupra lui Bergman, *i.e.* prin traiectul de la durerea inocentului Iov la suferință, culpabilitate, umilință, solitudine, credință și disperare, pe fundalul luteranismului și al tematicii unui *Deus Absconditus*. Cu un chip de *Janus Bifrons*, durerea inocentului apare cu toate aceste semne și se redă ca o negativitate aparte (ca o închidere kierkegaardiană în sine) – trăită în intimitate, ea trebuie mereu împărtășită de personajul pe care îl putem numi generic pățimașul Iov. Un alt obiectiv îl constituie evidențierea „contaminărilor”, în cadrul cinematografiei nordice, dintre Bergman și maeștrii săi suedezi/ danezi sau germani expresioniști: Sjöström, Stiller, Sjöberg, Molander, Dreyer, Pabst, Murnau, Lang. August Johan Strindberg (1849-1912), ca dramaturg naturalist „al sufletului conglomerat”, ca poet și autor de confesiuni/ jurnale și romane, de studii funebre, ocultiste, de chimie, genetică, botanică și biologie, alchimist, pictor și fotograf, este încadrat

în mișcarea de modernizare a teatrului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (un expresionism și un suprealism *avant la lettre*), dar și în cea de reconfigurare a reminiscentelor tragediei atât clasice, cât și antice. Opera lui Ingmar Ernst Bergman (1918-2007), prin filmele, confesiunile/ jurnalele, interviurile, mărturiile de artă regizorală și scenariile prelucrate sub diverse ipostaze (de la piesele de teatru juvenile restrânse la Marele Text al filmului) se revendică arheologic de la o viziune strindbergiană distorsionată, pesimistă, disfuncțională, chiar nostalgică și apocaliptică asupra umanului; Bergman este privit în contextul moștenirii „demonilor” creației lui Strindberg, precum și în ansamblul cinematografiei europene a ultimelor decenii.

În contextul cultural actual din România, în care apropierea de specificul altor literaturi se face mai ales prin intermediul catedrelor de literatură universală și comparată, iar filmul european este analizat doar prin prisma povestirii conținutului (dificil de evitat dacă se dorește o privire de ansamblu) sau a taxonomiei tehnicilor de montaj, și mai puțin din punct de vedere estetic, abordarea unei teme atât de grave, inepuizabile, extinse și excentrice ar putea surprinde, chiar în acest cadru universitar și academic. Toate acestea se datorează probabil obstacolului limbii, diferențelor culturale și opacității proprii temei durerii. Pe plan european, după studierea celor mai importante direcții (de la primii teoreticieni ai filmului de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la cei contemporani, care valorifică psihanaliza freudiană și lacaniană în relație cu aceste arte), putem afirma că perspectiva oferită de tratarea temei durerii inocentului în demers comparativ și estetic reprezintă o noutate și o necesitate fundamentală. Lucrarea nu urmărește prezentarea ideilor sub forma unei sinteze de istoria teatrului sau a filmului suedez (chiar nordic), nici nu se constituie într-un manual de inițiere în estetica sau în limbajul cinematografic. Demersul nostru nu cade într-o comparație simplificată și nici nu sfârșește într-o concluzie ermetică. Nu este vorba despre o interpretare a durerii inocentului clasică sau proporționată, progresivă sau treptată, *au fur et à mesure*, ci de o demonstrație cu mai multe nuclee, „cu ramuri”, divizată, administrată în segmente, realizată cu și prin fiecare capitol în parte – conform metaforei aparte a lui Mircea Muthu, interpretarea de față e multiplă precum „ochii cărăbușului”, cu nenumărate fațete și deschideri oferite de ochii compuși din miile de ochi simpli. Revenind, teoriile teatrale și filmice amintite în rezumatul lucrării sunt utilizate doar în măsura în care prezintă relevanță și funcționalitate pentru tema durerii. Simbioza dintre opera literară și realizarea cinematografică (nu ne referim la ecranizări, ci la o transmitere esențială de teme) implică în cazul de față numeroase aspecte: detalierea crezului artistic specific ambilor creatori dar și, de pildă, tratarea unor subiecte precum mutațiile moderne ale tragicului/ tragediei sau asumarea concepției lui Volkelt potrivit

căruia destinul e de natură immanentă sau intrinsecă. Analiza unei opere cinematografice presupune un anumit discurs tehnic și utilizarea unor instrumente diferite de cele folosite în analiza unui text literar; cu toate acestea, cinematografia este arta care întotdeauna resimte la cel mai înalt grad schimbările petrecute în literatură (să ne gândim doar la tehnica narativă a fluxului involuntar al conștiinței și preschimbările ei cinematografice). Pe lângă limbajul specializat există în unele locuri semnele unor termeni biblici aferenți tematicii de bază. Dacă ar fi să adoptăm aprecierea lui J. Aumont, am putea spune că filmul în totalitatea lui este locul unde cinematografia se întâlnește cu multe alte elemente care nu au nimic propriu-zis cinematografic, iar aportul personal al cercetătorului ar fi neconcludent, chiar ne semnificativ fără descoperirea tuturor acestor substraturi. Teoriile moderne despre teatru și cele despre film converg spre trasarea unei granițe-pelicule între cele două domenii care, indiscutabil, interferează în primul rând prin faptul că scenariul, un corpus literar și narativ până la urmă, o piesă de teatru mascată, se înscrie în linia dramaticului și a performanței estetice. Iar regizorul literar Ingmar Bergman este singurul artizan atât al scenariilor sale (cu câteva excepții), cât și al fabricii de imagini – o reificare a propriilor cuvinte în fața ochiului camerei (cameră extensivă scrisului) sau o rafinare a unui singur text de către un singur autor în ilustrarea lui Frank Gado. În plus, în explorarea intensă a chipului uman, afectul și plasticitatea imaginii iau locul literarului. Astfel, dincolo de obiectivul didactic al realizării unei teze de doctorat, menirea unui asemenea proiect ar rămâne marginală sau neobservată fără o abordare inter și transdisciplinară, în care se contopesc, ca metode de cercetare, critica și teoria literară, filosofia, psihanaliza, critica și teoria de film și de teatru.

Studiul comparativ și arheologic al influențelor dintre un dramaturg și un regizor de film/ teatru (care, la rândul lor, au transbordat atributele de scriitori naționali pentru a deveni fenomene internaționale și au devansat mișcările filosofice și literare contemporane lor) depășește granițele (poate convenționale) ale unei teze de doctorat, fiind o activitate ce se întinde pe parcursul mai multor ani sau chiar pe parcursul întregii vieți. Perioada de trei ani este una destul de modestă, motiv pentru care am renunțat la câteva capitole tangențiale temei (*Inhibiție și isterie în cinematografia modernă; Modernitatea dramatică, scenă pentru războiul sexelor și bătălia creierelor*), urmând ca ele să fie dezvoltate probabil în proiecte ulterioare. Cercetarea de față a fost precedată de o teză de licență care analiza problematica (de)sacralizării ființei umane într-o comparație bilaterală. În titlul acestei teze, recitindu-l pe Strindberg *îndurerat și dureros* (i.e. în termenii durerii sale) împreună cu Bergman, afirmăm că el își devoalează și mai elocvent proteismul, radiațiile eului său. În vreme ce Strindberg e îndatorat mai degrabă unui „balzacianism real” (predilecția referențială pentru detaliul

semnificativ) decât unui naturalism *à la* Zola – ceea ce face ca scriitura lui să se constituie într-una reală, copie imperfectă și lacunară a psihicului său *tulburat*, atins de o durere fatală, actual(izat)ă –, în Bergman se regăsește un filon shakespeareian (dublat de unul cehoviano-brechtian): regizorul concepe scena teatrală/ filmică drept stare shakespeareiană a minții sau vis diurn în care artistul de esență faustică resimte durerea imposibilității apropiării artei sale. În alte cuvinte, unitatea tematică a creațiilor bergmaniene e dată de căutarea obsesională și neputincioasă a ipostazelor divinității, de pe urma căreia ființa umană *suferă o durere* nemărginită și totuși inocentă – deoarece ființa nu are cum să fie vinovată de sublimarea destinului sau a semnelor divinului în interioritate.

Trebuie remarcat că Bergman aspira să atingă calitatea dramatismului strindbergian; nereușind însă să devină „noul Strindberg” (*i.e.* să devină *propriul său tată*), adică nici dramaturg și nici prozator, Bergman s-a raportat întreaga viață la Strindberg ca la companionul său „demonic”, cel cu care a împărtășit o afinitate a scriiturii și a sufletului. Astfel, ocurențele operei strindbergiene „scrise” se multiplică în corpusul operei bergmaniene atât „scrise”, cât și supuse ochiului cinematografic. Scopul nostru este de a regăsi urmele influenței – o influență care nu articulează niciodată ceea ce a fost înainte, dar nici nu redă întreaga metamorfoză, ci doar, probabil, formele diferite ale transfigurării, procesul decisiv. Influența devine inversare, repriză, reprimare, relansare, descoperire, vitalizare, prezență *inter/ sub/ supra*-textuală. Configurând retroactiv rădăcinile influenței, dar abordând și *tăieturile* de după producerea ei, putem discuta în cazul de față despre un timp viitor anterior al temei durerii inocentului. Adică, ceea ce vehiculăm în expunerea noastră „în ramuri” e că, redându-l pe Strindberg prin Bergman, influența nu se *reprezintă* restituită cu totul înapoi, ci mereu în resturi și sub o formă proteică redevabilă celor trei nume principale ale tatălui bergmanian – cel real (pastorul luteran Erik Henrik Fredrik Bergman), cel simbolic (August Strindberg) și cel imaginar (format, la rândul său, din figuri diverse: în primul rând regizorul Victor Sjöström, apoi alte figuri paterne literare sau regizorale, în special expresioniste, menționate în începutul acestui argument, dar și pe parcursul lucrării). Chiar dacă o retrasare deplină a influenței se arată inițial irealizabilă și insuportabilă, identitatea durerii lui Iov se află în diferența căreia cititorul avizat nu îi epuizează niciodată sensurile, se mișcă în spațiul înainte-înapoi al viitorului anterior și, mai mult, reușește să anticipeze tematic ceea ce, paradoxal, ar fi putut să fie.

Lucrarea se structurează în patru direcții importante de cercetare: *Cadrul general*, ce cuprinde ancadramentul tragic atât al teatrului, cât și al cinematografiei – o introducere în ipostazele durerii, dar și în împletirea asimetrică și neomogenă dintre cele două; partea a

doua, *De la exterior la interior*, se referă la semnele nefaste ale divinității absconse manifestate în existența dureroasă și pe trupul stigmatizat al personajelor deopotrivă strindbergiene și bergmaniene; a treia parte, reversul celei de-a doua, intitulată *De la interior spre exterior*, reliefează o fenomenologie a chipului (viu sau cadaveric) și o semnificație corporală a durerii propriului. Partea a patra, *Resturile*, teaurizează tot ceea ce nu a putut fi spus și încadrat în celelalte două rame principale - *cvasianexele*.

În capitolul 1. *Durerea inocentă, avatar al tragicului modern* ne vom opri asupra unei poetici arheologice a tragicului care decurge bunăoară din umanitatea tragică a ființei surprinse în cercul deschis al unei inumanități nelimitate suprapuse unei solitudini originare. Direcția discursului va fi marcată de o abordare aprofundată a fenomenului tragic, dar și, inevitabil, de viziunile tragice bergmaniene și strindbergiene asupra Invizibilului care nu se mai face simțit, *i.e.* de modul specific al acestor doi autori de a înțelege și interpreta fenomenul tragic. Dacă tragicul antic se structura în funcție de dorința divinității, cel modern reprezintă cicatricea nevindecată pe care ființa umană o poartă înăuntrul ei încă de la naștere. Vom demara astfel o analiză dublă: pe de-o parte din perspectiva tragicului antic pentru care destinul funcționează ca un blestem imposibil de împlânzit, în strânsă conexiune cu ideea de *hybris* – un tip de tragic care se prelungește până în epoca tragediei clasice, sucombând odată cu Shakespeare; pe de altă parte, din perspectiva tragicului creștin, modelul lui Iisus Hristos ar reprezenta tragedia autentică iar păcatul ar echivala cu fragmentarea umanității. Vom căuta să punem în evidență și suferința copilului inocent ca o punte de legătură între tragedia greacă, drama modernă și concepțiile strindbergiene. Cum se raportează însă autorul de cinema Bergman la problematica copilului suferind, la cea a conjugării ură-singurătate peste care planează Sfințenia Omului sau lipsa de temeinicie a cuvântului, cum eșuează reminiscențele tragicului antic în cel modern și, mai presus de toate, cum se raportase J. Volkelt și cum se raportează intelectuali variați ai secolului al XIX-lea și al XX-lea (Yvon Brès, George Banu, Jackie Pigeaud, J.-M. Domenach, Max Scheler, Simone Weil), care sunt chipurile unui *Deus Otiosus* sau ale unui *Christus nudus* în opera bergmaniană ș.a.m.d. – acestea sunt doar câteva dintre punctele cheie pe care le vom examina în cea de-a doua parte a capitolului, interesați fiind mai ales de o interpretare a durerii din umbra scrierilor osificate ale canonului literar. Apoi, în subcapitolul 1.1. *Mutațiile moderne ale tragicului* vom avansa înspre dezvoltarea modelelor de transformare intertextuală sau metamorfice *ex machina* care migrează de la tragedia antică la drama clasică, respectiv la cea modernă, de esență interogativă. Tragicul modern, al găurilor negre simbolizate de ochii lui Oedip, se dezvinovățește în fața tragediei, se restaurează incomplet și neuniform (prin Strindberg, Beckett și Brecht). În contrapondere

cu drama barocă, specia *Trauerspielului*, teoria alegoriei benjaminieni (un Benjamin citit împreună cu Freud și Lacan) sau tăcerea vor împlini distanța dintre jalea nemărginită a anticilor și imposibilitatea ei în modern. În fond, prin Hamlet, cel care, bunăoară, relaționează melancolia antică de cea medievală și descentralizează subiectivitatea modernă, are loc o creștinare a meditației melancolice.

În capitolul 2. *Teatralitatea teatrului și teatralizarea imaginii cinematografice* definim conceptul de „cinematograf de cameră” prin intermediul filmului strindbergian de televiziune al lui Bergman *După repetiție/ Efter repetitionen* (1984). Izvorât din teatralul pe care îl aruncă în abis, cinematograful bergmanian se redă ca un palimpsest – al (greutății opresive a) memoriei, al fantasmelor personajelor, al dramatizării nefirești și emfatică, al intensificării prezenței corpului și chipului, al comicului serios, chiar al antiteatralului. De asemenea, capitolul de față culminează într-un *Excurs asupra prezenței. Teoriile moderne despre teatru și film: de la Bazin la Metz*. Din rațiuni evidente, capitolul 2 constituie preambulul și rama subcapitolului 2.1. *Strindberg și Bergman – premise și influențe*, în care vom dezvălui aerul (chiar aura) strindbergian(ă) a operei bergmaniene. Strindberg reprezintă pentru Bergman maestrul imaginar, tatăl ce nu a putut fi ucis, o figură fantomatică similară tatălui *mort* al lui Hamlet care se actualizează la nesfârșit cu fiecare creație (fie ea jurnal sau scenariu de film) și pe care o cuprinde prin intermediul unui limbaj autentic din „interiorul cărnii”. Pe scurt, creațiile literare ale lui Bergman *copiază, împrumută și editează* modelul strindbergian pe când filmele îl *filtrează și esențializează*. Relația cu Strindberg rămâne una „de sânge” (în ciuda momentelor de dizgrație pe care dramaturgul i le trimite *de dincolo*), Bergman reprezentând probabil cel mai înrădăcinat regizor atât într-o tradiție artistică națională (în filmul mut scandinav, pe urmele lui Victor Sjöström, dar și în literatura acestui spațiu), cât și în cinematografia și literatura europeană (declarându-se profund influențat de întregul teatru modern de la Shakespeare înapoi, romanul rus, existențialismul francez etc). Concomitent, critica de film notează despre nașterea unui organism inedit și independent, *strindbergmanismul*, ce înglobează rodul tuturor mutațiilor/ metamorfozelor. Motivul pentru care vom face apel în incipitul subcapitolului 2.2. *Cinematograful – o reflectare spectrală a lumii în miniatură* la romanul cinematografic al lui Pirandello *Caietele lui Serafino Gubbio*, *operator* vizează o meditație asupra ființei demontate *catacretic* (< catacreză) a actorului de cinema (originată în „mâna care învârte o manivelă”), dar și o reconsiderare a perechii *image reală – realitatea imaginației* (Edgar Morin), pentru a trece apoi la concepția bergmaniană a fluidității/ impalpabilității/ *transsubstanțierii* personajului Alexander din *Fanny och Alexander* (1982). Revendicându-se de la o *ars cinematica antiqua*, Bergman

prelucrează atât realismul desăvârșit al fraților Lumière, cât și irealismul exagerat al lui Georges Méliès. Lanterna magică constituie pentru Alexander (ca și pentru micul Ingmar) proteza imaginară a ființei sale, prin intermediul căreia el omite să emită/ rostească adevărul. Ultima secțiune a capitolului, 2.3. *Restul reprezentării, analog al Sacului Verde*, va debuta cu câteva considerații asupra rămășițelor de texte strindbergiene colectate într-un Sac Verde ce se sustrag interpretării asemenea Arhivelor Ingmar Bergman de la Institutul de Film Suedez din Stockholm. În același sens, teoriile lui Strindberg despre drama modernă (prezente nu numai în *Prefața la Fröken Julie*) deplâng un teatru modern ce încă nu și-a găsit o formă corespunzătoare pentru exprimarea noului conținut tragic; astfel, *restul reprezentării* rezultă din moartea *reprezentabilității* se îndreaptă înspre crearea unei dramei „absolute și primare” (Peter Szondi) ce s-ar reprezenta pe sine însăși.

Dacă primele capitole ale tezei noastre conțin referințe introductive mascate *vis-à-vis* de tematica durerii inocentului sau desprinse din contexte adiacente, întregul capitol trei se va structura în funcție de metoda comparației, a punerii interpretative în paralel a operei celor doi creatori. Astfel, 3. «*Nostalgia paradisului*» și *vinovații inocenți* analizează partea întâi din volumul *Inferno* al lui Strindberg (ce conține descrierea crizelor de manie a persecuției avute la Paris între 1894-1896) în oglindă cu filmul lui Bergman *Izvorul fecioarei/ Jungfrukällan* (1960). Pe pragul conversiunii religioase la catolicism, eul strindbergian crede că se va izbăvi atât prin suferința Crucificatului, cât și prin figurile lui Iov sau Ahasverus, iar Dumnezeu i se înfățișează ca Invizibil sau Necunoscut. În ceea ce privește filmul bergmanian, în special trilogia (*Prin oglindă, Lumină de iarnă, Tăcerea*) condensează în tematica ei crize spirituale și dureri ale *psyche*-ului de factura celor descrise de Strindberg în *Inferno* și *Legende*. Divinitatea îndepărtată și indiferentă din *Izvorul fecioarei* o prefigurează pe cea golită sau ascunsă a trilogiei, *i.e.* prefigurează modul în care insondabilul și angoasantul divin deschid abisul tăcerii dintre ființele umane. Vom arăta așadar că Töre (*Izvorul fecioarei*) susține un *quia absurdum*, mărturisindu-i lui Dumnezeu într-un *tête-à-tête* hamletian că, deși nu îi înțelege cruzimea cu care a permis crima copilului inocent, va ridica o biserică „cu propriile mâini”. În continuare, în 3.1. *Deus Absconditus. Agresivitatea divină*, vom explica cum în cea de-a doua parte din *Inferno* (compusă din II și III – *Infernul iubirii/ Lupta lui Iacob*, reunite sub titulatura *Legende*, 1898), Strindberg aplică o interpretare swedenborgiană tuturor sferelor existenței sale, de la *ameliorarea* până la *amplificarea* eului său. Interesant de remarcat în acest punct ar fi metamorfoza prefigurată de *Lupta lui Iacob* care constă în faptul că eul strindbergian își dorește chinuri multiple pentru a trăi „operația crucială” a extincției sau a vindecării, pentru a muri cu totul în fața lumii, dar și pentru a rămâne totuși în viață. În finalul

Luptei lui Iacob, cu toate că se deschide spre speranța *Noului Testament*, Strindberg nu recunoaște în cruce simbolul suferinței pentru oameni a lui Hristos, dar rămâne un căutător al imuabilului. Similar construcției în paralel a capitolului 3, cea de-a doua jumătate a subcapitolului 3.1. se concentrează pe insuportabila tăcere a lui Dumnezeu care ar rescrie interacțiunea surdă dintre ființe. După câteva considerații despre „dansul morții după moarte” din piesa lui Strindberg *Insula morții (Toten-Insel, 1907)*, vom aborda filmul lui Bergman *Prin oglindă (Såsom i en spegel, 1961)*. Ipoteza noastră e aceea că, dacă până la *trilogia tăcerii lui Dumnezeu* filmele lui Bergman întrebuițau motive religioase sau se concentrau pe o problematică cu precădere religioasă, eminentamente luterană la origine, după anii '60 Dumnezeu își pierde validitatea, simbolurile se preschimbă în reziduuri teologice, iar credința este respinsă în favoarea unei iubiri redemptorii: cel care nu poate iubi este cel mai mizerabil. De aceea, chiar dacă Karin are viziunea Dumnezeului-păianjen și e condamnată să privească cețos, ca printr-o oglindă, ea rămâne catalizatorul redempțiunii masculinului (Minus și David), *Deus Absconditus* apărând sub diverse chipuri – *incertus, remotus, otiosus*. Însă nucleul capitolului 3 îl constituie „disecarea” spirituală minuțioasă a pastorului Tomas Ericsson (Bergman, *Lumină de iarnă/ Nattvardsgästerna, 1962*) – 3.2. *Formele plângerii. Nenorocire și culpabilitate*. Preluând diagonalele invizibile ale crucii din filmele danezului Carl Th. Dreyer dar și motivul omului la îndemâna divinității, în plus, resemnificând zestrea kierkegaardiană (a singularității polemice) și personaje strindbergiene sau ibseniene (Necunoscutul – *Spre Damasc/ Till Damaskus, 1898, 1900-1901*; Brand – *Brand, 1866*), Bergman construiește prin Tomas un tip aparte de masculinitate aporetică: în primul rând, chiar dacă Dumnezeu și-ar fi arătat fața, aceasta nu ar fi fost decât schița unui Chip inaccesibil, iar Tomas pare că nu vrea să lupte cu *un Dumnezeu fără față*. În al doilea rând, Tomas ajunge să înțeleagă creștinismul așa cum îl descrie Kierkegaard: ca o experiență contemporană cu umilința lui Hristos din Evanghelii. În al treilea rând, el reprezintă o ființă roasă și rătăcită, întreținând Euharistia într-un ritual uzat, erodat. În al patrulea rând, dacă Dumnezeu și-ar fi arătat chipul, Tomas ar fi murit, deoarece nimeni nu poate privi fața Lui fără să moară (analiza conceptului lui Luther *Coram Deo* – o direcție esențială a tezei noastre). În fine, eul strindbergian va izbuti să stea în fața divinității, căci a interiorizat deja arderea privirii Sale.

În capitolul 4. *Eternitate versus instantaneu. Timpul blestemului* vom demonstra, pentru o critică a cinematografului timpului, că în *A șaptea pecete/ Det sjunde inseglet (1957)* epoca se devoalează demonic, în mod răsturnat, Antonius Block trăiește faptul de-a-fi-aruncat-în-lume și în exilul interogațiilor, iar timpul nu numai că se îndepărtează de originea sa, dar se

anulează într-un eveniment care survine de-abia în finalul filmului: într-un moment oportun de îngânare a vieții cu moartea (*kairos* versus *chronos*). Desigur, susținem înaintea de toate clipa ce întreține modul de prezență (chiar de prezentificare) a imaginii cinematografice – instantaneul privilegiat (*l'instant privilégié* – Deleuze), decisiv, care transformă, bunăoară, fotografia în fotogramă sau evoluează înspre dramatizarea cerului și portretizarea tatălui într-un Dumnezeu punitiv (romanul-scenariu al lui Bergman *Copil de duminică*). Ultimele pagini ale capitolului, reunite într-un *Excurs asupra instantaneului (privilegiat)*, vor surprinde noțiunea de reversibilitate a timpului cinematografic; timpul memoriei tulbure generează un timp care se încorporează spațiului – specia *l'espace-temps* care ar putea oferi posibilitatea sfințeniei umane, a unei lumi tragice împietrite în semnificativ (iar aici intervine inevitabil problematica deleuzeiană a *instantaneelor oarecare* dătătoare de grație versus *instantaneele privilegiate*).

Dacă înainte de crizele *Inferno* Strindberg fusese reprezentantul dramei iluzionist-naturaliste (*Tatăl, Domnișoara Julie*), după această dată el se orientează înspre drama non-iluzionistă (unde primează conflictul cu sine și cu divinul – *Spre Damasc, Un joc al visului, Sonata fantomelor*). În capitolul 5. *Greutatea păcatului – între oroare și maiestate* arătăm că *wanderdrama Un joc al visului (Ett drömspel, 1902)* circumscrie un joc trist al grijii, un joc delimitat de grijă, doliu și tristețe (sued. *sorgespel*). În pelerinajul ei pe pământ, Agnes (personaj din tagma crucificațiilor specifică atât lui Strindberg, cât și lui Bergman) explorează de fapt cavitățile labirintice ale *psyché*-ului, dar ceea ce găsește este o moarte a omului întreținută de limba oamenilor ce poartă denumirea durerii și plângerii. Totodată, suprapunem Morii Domnului lui Strindberg legenda ceasornicarului la Bergman. Însă umilirea suferită de Agnes ar fi primul pas spre 5.1. *Umilirea fiului, anihilarea tatălui. Versiuni ale iertării*; pornind de la un element biografic *hypersemnificativ*, ritualul pedepsirii micului Ingmar de către pastorul Erik Bergman determină ocurențe tematice asemănătoare în romanul *Copil de duminică*, în scenariul filmului *Hets* (1944, regizat de Alf Sjöberg), în *Fragii sălbatici (Smultronstället, 1957)*, în *Rușinea (Skammen, 1968)*, în *Lumină de iarnă*. Bergman recunoaște că, pe măsură ce înainta în vârstă, rana imposibilității de a ierta se deschidea tot mai pronunțat iar figura tatălui se diminuea, distanțându-se. De cealaltă parte, Strindberg își privește tatăl ca pe o putere ostilă întreaga existență (*Fiul servantei/ Tjänstekvinnans son, 1886*), desigur, o ostilitate înlăturată odată cu anihilarea lui (*Tatăl/ Fadren, 1887; Dansul morții/ Dödsdansen, 1900; Pelicanul/ Pelikanen, 1907*).

În primele două părți ale lucrării noastre înfățișăm durerea drept o rutină proprie sufletului, o stranie individuală și particulară, o experiență intimă, nemediată cu ceea ce

Bergman înțelegea prin umanitatea singurătății calitativ umane sau Strindberg prin ispășirea unor păcate dintr-o pre existență supraterestră și, implicit, prin starea permanentă de pândă. Începând cu partea a treia (*De la interior spre exterior*) și cu capitolul 6. *Corpul și solitudinea durerii* conturăm singurătatea totală, un tip aparte de singurătate (de origine strindbergiană) care se manifestă numai în compania celuilalt, pornind pe de-o parte de la articolul lui Paul Ricoeur „La souffrance n'est pas la douleur”, pe de alta de la studiul lui *Philosophie de la volonté II. Finitude et culpabilité*. Durerea, atât în piesa *Sonata fantomelor* (*Spöksonaten*, 1907) a lui Strindberg, cât și în filmul *Sonate de toamnă* (*Höstsonaten/ Herbstsonat*, 1978) al lui Bergman, pătrunde în corpul fragil și se transfigurează în suferință; durerea nu rezistă fără o constantă afluență cu corporalitatea, fără a se face vizibilă. Filmul de cameră cu formă muzicală *Sonate de toamnă* (sued. *kammarmusikfilm*) nu împrumută din drama protoexpresionistă și protosuprarealistă *Sonata fantomelor* numai modelul strindbergian de *kammarspel* (sued.) redat printr-o serialitate de monologuri incisive, ci și reflecția asupra păcatului organizat în cercuri concentrice îmbâcsite. Totodată, punând în scenă *Sonata fantomelor* în anul 2000 la Teatrul Dramatic din Stockholm (Dramaten, Målarsalen), Bergman articulează o ambianță morbidă a râsetelor premonitorii, întunecată și halucinatorie caracteristică Judecății de Apoi, critica scriind despre tușele de vitriol și de sulf definatorii pentru tradiția teatrului suedez. În subcapitolul 6.1. *Omul în fața preaplinului vieții. Cuvintele tăcerii* vom examina tăcerea din romanul lui Strindberg *Singur* (*Ensam*, 1903) ce denudează o retorică a morții, o tăcere experimentată de autor împreună cu figura dramatică a vivisechției – o penetrare a interioarelor imposibil de zărit cu ochiul liber, o secționare a mimesisului însuși, o autopsie a sufletului său. De asemenea, agonia suferinței Ester din *Tăcerea* (Bergman, *Tystnaden*, 1963) se clădește pe nevoia de iubire, compasiune și grație, iar pasajul ei spre moarte e marcat de marea solitudine și de tăcerea monolitică a celuilalt (sora sa Anna). Secțiune de căpătâi în economia lucrării noastre, deoarece surprinde tragicul modern autoreferențial, subcapitolul 6.2. *Corpul-mormânt în detrimentul «intercorporeității»* e realizat pe un palier dublu: visul suspendat, fără de vis al personajului Peter Egermann din filmul lui Bergman *Din viața marionetelor/ Aus dem Leben der Marionetten* (1980) și corpul-mormânt al personajelor bergmaniene ce rescrie dorința Antigonei de a se zăvorî de vie într-un mormânt - „l'entre deux morts” lacanian (S. Freud, eseu *Das Motiv der Kästchenwahl*, 1913; articolul Hélènei Théodoropoulou „Le corps eschyléen tragique: une concrétion difficile”; Søren Kierkegaard, *Reflectarea tragicului antic în tragicul modern*; Jacques Lacan, *Séminaire VII: L' éthique de la psychanalyse*, 1959-1960). Fără îndoială, eroul modern strindbergian, ibsenian sau bergmanian se pliază în sine, se încătușează în: palat, pat-mormânt

(*pietă* sau *lit de parade* al cadavrului), cameră, turn, scena interioară, dulap(ul strindbergian al ispășirii păcatelor), colivie umană, ceasornic, sub/ pe-masă (recurențe ale Cinei celei de Taină), altar, sanatoriu, leagăn, pian ș.a.m.d. – suprafețe ale (auto)tăcerii, spații închise, concentrice, înfundate, oprite, ale sacrificiului ritualic, o arcuire a spațiului teatraliza(n)t în propriul său vid, o întimizare suplimentară a pieselor de cameră strindbergiene.

Apropierea lentilei camerei de filmat de chipul uman (*close-up*-ul) constituie pentru Bergman calitatea distinctivă a cinematografeii și maniera de a penetra tărâmul suprarealității. În capitolul 7. *Fața care se «desfățișează»*, profitând de cine-conștiința *kino-glaz*-ului lui Dziga Vertov sau de „percepția gazoasă” la care se referă Gilles Deleuze, cercetăm modul în care Bergman creează „o dramaturgie a chipului” prin care chipul este tratat singular ca într-o scenă de teatru – o legătură fundamentală între cinematograf, ideea de chip și procedeul prim-planului. Îngemănarea dintre chip și cameră, o „față către față” care se întinde mult mai departe decât privirea respiră completitudine în filmele bergmaniene realist stilizate; însă stilizarea evoluează spre un „realism fenomenologic” (Amédé Ayfre) ce susține un cadru dincolo de spațiu și de timp. Concomitent, prin intermediul „camerei-stilou/ stil” (Alexandre Astruc), Bergman își dă seama de nuditatea chipului, dar și de inumanitatea lui – astfel, originalitatea și calitatea distinctivă a cinematografeii rezidă în posibilitatea camerei de a se apropia de fața umană și de a o aduce în stadiul de fantomă/ umbră și de a o „des-fățișa”/ „des-face” (Deleuze), probabil după modelul lui Dreyer din *La Passion de Jeanne d'Arc* (1928). Pe de altă parte, față în față cu suprafața acvatică a lentilei, chipul devine prizonierul prim-planului și pare să își caute redempțiunea în afara câmpului (Noël Burch) pentru a găsi un spațiu gol imun vieții – chipul se dăruiește și se retrage în același timp. Dacă potrivit lui Deleuze nu putem vorbi despre prim-planuri ale chipului (chipul este în sine un prim-plan și, invers, prim-planul este chipul însuși, împreună formând „l'image-affection”), notăm următoarea taxonomie a chipului bergmanian: chipul devorat între lumină și umbră, cel „presat”, opoziția față-profil și chipul suprapus pe lentilă. Prin urmare, exemplificativ și dens, subcapitolul 7.1. *Bergman și nuditatea chipului. Vacuitatea spațiului va înfățișa Persona* (1966) drept ontologia proprie a cinematografeii, o „agonie personală” a omului de artă, o relație agonizantă între două femei (rescriere în palimpsest a piesei strindbergiene *Cea mai puternică/ Den starkare*, 1889). Prim-planul chipului fracturează în acest context discursul (narativ) filmic, chipul se fracturează deoarece este privit fragmentar, iar personajele interiorizează toate aceste tăieturi sub forma unor răni ori desfigurări simptomatice. Cu chipul filmat când în opoziție cu profilul Almei, când comprimat/ constrâns de presiunea cadrului sau, dimpotrivă, dilatat în voluptate, Elisabet știe că dacă alege *să fie*, nu va mai putea

semnifica, iar dacă alege să *semnifice*, riscul e de a cădea într-o determinare metonimică sau metaforică. În fine, în timp ce Bergman șterge chipurile (nu aleatoriu, ci revelând o nuditate a chipului mai proeminentă decât cea corporală), Antonioni șterge personajele concomitent cu chipurile și acțiunea lor, fiind fascinat de imaginarul potențial al golului. În subcapitolul 7.2. «*Le sentiment- chose*» și *patetizarea ca reprezentare teatrală* vom interpreta rigiditatea cadaverică „vie” a personajului Carl Åkerblom cu corpul „în cruce” din filmul de televiziune al lui Bergman *În prezența unui clown/ Larmar och gör sig till* (1997) prin prisma: suprateatralizării, a „chipului-carceră” care înghite emoțiile secundare în sprijinul unei trăsături dominante, adică a sentimentului-lucru în stare pură (Deleuze), a teoriei pateticului declanșator de explozii extatice (Eisenstein) ș.a.m.d. Ultimul subcapitol, 7.3. *Chipul cadavrului. Imposibilitatea de a muri*, va dezvălui predispoziția personajelor bergmaniene de a constitui ființe de pasaj (Elisabet din *Persona* și Agnes din *Strigăte și șoapte*), împreună cu fascinația lor *vis-à-vis* de cuvântul *nimic* (sued. *ingenting*). Spectatorul experimentează durerea corporală a personajului printr-o urgență a ireprezentabilului care alege dintr-odată să se reprezinte: puterea mortului, chiar dacă e separată de cea a viilor, este menținută vie prin amintiri. Cu toate că ireprezentabilul iese la suprafață, cadavrul din *Strigăte și șoapte/ Viskningar och rop* (1972) scapă oricărei reprezentări; căci în filmele lui Bergman nu muribundul agonizează, ci cel care a murit deja, cel care se află în purgatoriu într-o imposibilitate a morții. La fel, filmul lui Carl Th. Dreyer din 1955 *Cuvântul/ Ordet* intuiește un exces de durere de viață. Suspendate „entre deux morts” (J. Lacan) sau într-o „nemurire a morții” (J. Starobinski), personajele Elisabet (*Persona*), Inger (*Cuvântul*) sau Agnes (*Strigăte și șoapte*) trăiesc zăvorârea Antigonei de vie într-un mormânt, într-o (auto)moarte anticipată și într-un doliu de sine.

După cum afirmam mai sus, *Resturile* reprezintă chenarul unor dureri variabile/inconsecvente care încă nu și-au găsit forma aparte de exprimare nici la Strindberg, nici la Bergman; astfel, în capitolul 8. *De la «lumen opacatum» la strigătul expresionist* evidențiem tehnicile expresioniste de abstractizare lirică (Deleuze) și stilizare fosforescentă, reminiscențe ale expresionismului german sau ale filmului *noir* hollywoodian, pe care Bergman le prelucrează în *Ora lupului/ Vargtimmen* (1968). Limbajul apocaliptic al pictorului Johan Borg (apropiat de cel al lui Strindberg din poemul *Urletul lupilor*) revelează capacitatea proprie spiritului expresionist de amplificare și de recombinație a tuturor semnificațiilor gândurilor sale. Erou transparent și faustic, Johan este „consumat” evenimential la masa canibalilor și va deveni la rândul lui un canibal; viața non-organică a lucrurilor culminează într-o „vie non-psychologique de l'esprit” (Deleuze) când luciditatea exacerbată a lui Johan se manifestă ca o

aspirație disperată spre neant – el trăiește clipa pierderii propriei vieți. La apogeul orei lupului, Johan ori își pierde glasul și devine o pasăre, articulând un croncănit confuz precum Niobe în jalea ei, ori ajunge să vorbească într-adevăr limba mecanică a păsărilor (a semivocalelor) similar președintelui Schreber. În capitolul 9. *Anagnorisis. Radiațiile sinelui, durerea identificării* urmărim strania identificare pe care o traversează actorul actorului bergmanian în momentul de anagnorisis, o durere originată în radiațiile sinelui strindbergian (*Ausstrahlungen des Ichs*). Radiațiile nu semnifică doar scrierea la persoana întâi singular, ci și discurs autobiografic, egotist: statornicind eul pe scenă, lumea dramaturgului devine o experiență psihică, dar și un vis diurn, experimentat cu ochii larg deschiși. De aceea, ca să se re-cunoască, actorul bergmanian *total și stilizat* face dovada virtuții crimei în filmul *Ritualul* (*Riten*, 1969, film de televiziune) – realizarea *personei* echivalează cu executarea minuțioasă a unui asasinat –, căci în fața lui se prefigurează soarele negru al tragediilor antice. Ultimul capitol al lucrării noastre vizează un omagiu dublu – 10. «*Pietrele... prin ani...*» – o poetică a *suvenirului la Ingmar Bergman și Tomas Tranströmer*. În vreme ce în opera bergmaniană (filmică sau de confesiune) trecutul nu este lăsat pur și simplu în urmă, ci devine paradigmă a prezentului, *hrană/ memorial* îmbrățișat cu reflecție escatologică (trecutul transcendental), în cazul lui Tranströmer – poetul supus deplinătății și responsabilității Memoriei –, suvenirul e întotdeauna actual, *i.e.* actualizând un prezent etern. În fine, Tranströmer își propune ca prin suvenirul său să locuiască în *acum*, să vibreze cot la cot cu imponderabilul într-un topos al creației ne(de)terminate, mai ales că la enigma suvenirului poetului au acces tocmai morții.

Bibliografie

Bibliografie primară

1. BERGMAN, Ingmar, *Cele mai bune intenții*, ed. Univers, [f.a.], București, trad. și note de Radu Jörgensen.
 2. BERGMAN, I., *Convorbiri particulare*, ed. Univers, București, 2000, trad. din limba suedeză și note de Elena – Maria Morogan.
 3. BERGMAN, I., *Copil de duminică*, ed. Univers, București, 1998, trad. din limba suedeză și note de Elena – Maria Morogan.
 4. BERGMAN, I., "Each Film is My Last", The Ingmar Bergman Archives, <http://ingmarbergman.se/en/production/each-film-my-last>.
 5. BERGMAN, I., *Four Screenplays*, Simon and Schuster Publishers, New York, 1969, trans. Lars Malmstrom and David Kushner.
 6. BERGMAN, I., *Four Stories by Ingmar Bergman* ("The Touch", "Cries and Whispers," "The Hour of the Wolf", "The Passion of Anna"), Doubleday, New York, 1976, trans. Alan Blair.
 7. BERGMAN, I., *Images: My Life in Film*, Arcade Publishing, New York, 2007, trans. from the Swedish by Marianne Ruuth, introd. by Woody Allen.
 8. BERGMAN, I., *Lanterna magică*, ed. Meridiane, București, 1994, trad. Dan Shafran, Elena Florea, Carmen Banciu.
 9. BERGMAN, I., *Persona*, Det Schønbergske Forlag, København, 1967.
 10. BERGMAN, I., VON ROSEN, Maria, *Trei jurnale*, ed. Vremea, București, 2005, trad. Carmen Vioreanu.
 11. BERGMAN, I.; GOODMAN, Randolph; SJÖBERG, Leif, "«Wood Painting»: A Morality Play", *The Tulane Drama Review*, Vol. 6, No. 2 (Nov., 1961), pp. 140-152.
-
1. STRINDBERG, August, *Inferno. Legende*, ed. Univers, București, 1999, trad., pref. și note de Gabriela Melinescu.
 2. STRINDBERG, A., *Întâmplări din arhipelag*, EPL, BPT, 1968, trad. și pref. de Florin Murgescu.

3. STRINDBERG, A., *Jurnal ocult*, ed. Univers, București, 1997, trad. Gabriela Melinescu, introd. și note de Torsten Eklund.
4. STRINDBERG, A., *Master Olof*, American Scandinavian Foundation, D. B. Updike, The Merrymount Press, Boston, 1915.
5. STRINDBERG, A., *Okulta Dagboken*, en kort introduction av Torsten Mätte Schmidt, Gidlunds, 1977.
6. STRINDBERG, A., *Plays by August Strindberg. Creditors. Pariah*, New York, Charles Scribner's Sons, 1912, trans. Edwin Björkman.
7. STRINDBERG, A., *Saloanele gotice*, ed. Univers, București, 1987, trad. Corneliu Papadopol.
8. STRINDBERG, A., *Salonul roșu*, ed. Leda, București, 2004, trad., pref. și note de Corneliu Papadopol.
9. STRINDBERG, A., *Selected Essays*, Cambridge Univ. Press, 2006, select., ed. and trans. Michael Robinson.
10. STRINDBERG, A., *Singur*, ed. Polirom, 2002, trad. și pref. de Gabriela Melinescu.
11. STRINDBERG, A., *Teatru*, ed. Univers, București, 1973, trad. Valeriu Munteanu, pref. de Alexandru Sever.
12. STRINDBERG, A., *The Growth of a Soul*, McBride, Nast and Company, New York, 1914, trans. Claud Field.
13. STRINDBERG, A., *The Son of a Servant*, G. P. Putnam's Sons, New York and London, The Knickerbocker Press, 1913, introd. Henry Vacher-Burch, trans. Claud Field.
14. STRINDBERG, A., *Visul*, ed. Univers și Teatrul Național I. L. Caragiale, București, 1972, trad. Maria și Petre Banuș.
15. STRINDBERG, A., *Vrăjitoarea. Răzbunarea. Insula fericiților*, ed. Litera, București, 1993, trad. Nora Iuga.
16. STRINDBERG, A., *Zones of the Spirit. A Book of Thoughts*, G. P. Putnam's Sons, New York and London, The Knickerbocker Press, 1913, introd. Arthur Babillotte, trans. Claud Field.
17. Project Gutenberg Ebook: *Lucky Pehr, Comrades, Pariah, Easter, The Outlaw, The Stronger, The Road to Damascus* (I, II, III).

Bibliografie secundară/ critică/ analitică/ tematică

1. ABEL, Lionel, *Tragedy and Metatheatre. Essays on Dramatic Form*, Holmes and Meier, New York, London, 2003.
2. ADAM, Rodolphe, *Lacan et Kierkegaard*, PUF, 2005.
3. AGACINSKI, Sylviane, *Drame des sexes. Ibsen, Strindberg, Bergman*, Ed. du Seuil, coll. Librairie du XXe siècle, Paris, 2008.
4. AGAMBEN, Giorgio, *Language and Death. The Place of Negativity*, Univ. of Minnesota Press, 1991.
5. AGAMBEN, G., *Stanzas. Word and Phantasm in Western Culture*, Univ. of Minnesota Press, Minneapolis and London, 1993.
6. AGEL, Henri, *Métaphysique du cinéma*, éd. Payot, Paris, 1976.
7. ALLOUCH, Jean, *Érotique du deuil au temps de la mort sèche*, EPEL, Paris, 2011.
8. ANDERSSON, Hans, *Strindberg's Master Olof and Shakespeare*, Essays and Studies on English Language and Literature, Almqvist & Wiksells, Uppsala, 1952.
9. ARIÈS, Philippe, *Omul în fața morții*, 2 vol., ed. Meridiane, București, 1996, trad. Andrei Niculescu.
10. ARISTARCO, Guido, *Cinematografia ca artă. Istoria teoriilor filmului*, ed. Meridiane, București, 1965, trad. și cuv. înainte de Florian Potra.
11. ARISTARCO, G., *Utopia cinematografică*, ed. Meridiane, București, 1992, trad. și cuv. înainte de Florian Potra.
12. ARISTOTEL, *Poetica*, ed. Iri, București, 1998, studiu introd., trad. și comentarii de D. M. Pippidi.
13. ARNHEIM, Rudolf, *Film as Art*, Univ. of California Press, 1957.
14. ARTAUD, Antonin, *Teatrul și dublul său*, ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1997, trad. Voichița Sasu și Diana Tihu-Suciu, postf. și select. textelor Ion Vartic.
15. ASSAYAS, Olivier, *Présences. Écrits sur le cinéma*, ed. Gallimard, 2009.
16. AUMONT, Jacques, *Du visage au cinéma*, Ed. de l'Etoile, Cahiers du cinéma, Paris, 1992.
17. AUMONT, J., *Ingmar Bergman. «Mes films sont l'explication de mes images»*, Cahiers du cinéma, Paris, 2003.
18. AUMONT, J., *L'attrait de la lumière*, Exhibitions International, 2010.

19. AUMONT, J., *L'image*, Éd. Nathan, Paris, 1990.
20. AUMONT, J., *L'Œil interminable. Cinéma et peinture*, Éd. de la Différence, Paris, 2007.
21. AUMONT, J., *Le cinéma et la mise en scène*, Armand Colin, 2012.
22. AUMONT, J., *Le montreur d'ombre – Essai sur le cinéma*, Vrin, 2012.
23. AYFRE, Amédé, *Conversion aux images?*, Paris, Cerf, 1964.
24. BACHLER, Karl, *August Strindberg. Eine psychoanalytische Studie*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien, 1931.
25. BALÁZS, Béla, *Early Film Theory. Visible Man and The Spirit of Film*, Berghahn Books, 2010, ed. by Erica Carter, trans. Rodney Livingstone.
26. BALZAMO, Elena, *August Strindberg: visages et destin*, Viviane Hamy, 1999.
27. BARTON, H. Arnold, *Sweden and Visions of Norway. Politics and Culture 1814-1905*, Southern Illinois Univ. Press, 2003.
28. BAZIN, André, *Qu'est-ce que le cinéma*, Les Editions du Cerf, Paris, 1990.
29. BECKETT, Samuel, *Așteptându-l pe Godot. Eleutheria. Sfârșitul jocului*, ed. Curtea Veche, București, 2007, trad. Gellu Naum și Irina Mavrodin.
30. BECKETT, S., *Proust*, Humanitas, 2004, trad. Vlad Russo.
31. BEJA, Morris, *Film and Literature. An Introduction*, Longman, 1979.
32. BELLAICHE-ZACHARIE, Alain, *Don et retrait dans la pensée de Kierkegaard*, L'Harmattan, 2002.
33. BELLOUR, Raymond, *L'Entre-Images. Photo. Cinéma. Vidéo*, La Différence, Paris, 1990.
34. BENJAMIN, Walter, *Iluminări*, ed. Idea Design& Print, 2002, trad. Catrinel Pleșu.
35. BENJAMIN, W., *Originea dramei baroce germane*, ed. Tact, Cluj Napoca, 2010, trad. Maria- Magdalena Anghelescu, Lorin Ghiman, George State, pref. Ion Pop-Curșeu.
36. BÉRANGER, Jean, *Ingmar Bergman et ses films*, nouvelle éd., revue et corrigée, Le Terrain Vague, Paris, 1960.
37. BÉRANGER, J., *La grande aventure du cinéma suédois*, Eric Losfeld, Le Terrain Vague, 1960.
38. BÉRANGER, J., *Le nouveau cinéma scandinave, de 1957 à 1968*, Paris, Le Terrain Vague, 1968.
39. BERGMAN, Karin, *Karins liv: Karin Bergman i dagböcker och brev 1907-1966* [*Karin's Life: Karin Bergman in Diaries and Letters 1907-1966*], ed. by Birgit Linton-Malmfors, Carlssons, Stockholm, 2003.

40. BERGOM-LARSSON, Maria, *Ingmar Bergman and Society*, The Tantivy Press, 1978.
41. BERGSON, Henri, *Materie și memorie*, ed. Polirom, Iași, 1996.
42. BESSERMAN, Lawrence L., *The Legend of Job in the Middle Ages*, Harvard Univ. Press, 1979.
43. BIGEON, Maurice, *Les révoltés scandinaves: Georg Brandes, Johan Lie, Edward Grieg, Stephan Sinding, Björnstjerne Børnson, August Strindberg et les femmes émancipées, Herman Bang et Arne Garborg, Henrik Ibsen*, L. Grasilier Éd., Paris, 1894.
44. BINH, N. T., *Ingmar Bergman, le magicien du nord*, Gallimard, Paris, 1993.
45. BLAKE, Richard Aloysius, *The Lutheran Milieu of the Films of Ingmar Bergman*, Arno Press, New York, 1978 (dissertation for the degree of Dr. of Philosophy, Illinois 1972).
46. BOGUE, Ronald, *Deleuze on Cinema*, Routledge, New York and London, 2003.
47. BONITZER, Pascal, *Le champ aveugle: essais sur le réalisme au cinéma*, Ed. des Cahiers du cinéma, 1999.
48. BÖRGE, Vagn, *Strindbergs Weg aus dem Inferno. Dargestellt durch eine Interpretation der dramatischen Trilogie 'Nach Damaskus'*, Max Niemeyer Verlag, 1939.
49. BORNE, Étienne, *Le problème du mal*, ed. PUF, Paris, 1992.
50. BOTZ- BORNSTEIN, Thorsten, *Films and Dreams. Tarkovsky, Bergman, Sokurov, Kubrick and Wong Kar-Wai*, Lexington Books, 2008.
51. BRAGG, Melvyn, *The Seventh Seal*, London, BFI Publishing, 1993.
52. BRECHT, Bertolt, *Opera de trei parale*, EPL, 1967.
53. BRECHT, B., *Teatru*, Ed. de Stat pentru Lit. și Artă, 1958.
54. BRÈS, Yvon, *La souffrance et le tragique: essais sur le judéo-christianisme, les tragiques, Platon et Freud*, PUF, Perspectives critiques, 1992.
55. BRESSON, Robert, *Notes sur le cinématographe*, préf. de J. M. G. Le Clézio, Gallimard, 1988.
56. Le BRÉTON, David, *Anthropologie de la douleur*, éd. Métailié, Paris, 1995.
57. BROOK, Peter, *Spațiul gol*, ed. Unitext, București, 1997, trad. Marian Popescu, pref. George Banu.
58. BUÑUEL, Luis, *Ultimul meu suspin*, ed. Humanitas, București, 2004, trad. din lb. fr. de Luminița Voina- Răuț.
59. BURCH, Noël, *Un praxis al cinematografului*, ed. Meridiane, București, 2001, trad. Irina și Costin Popescu.
60. BUTLER, Ivan, *Religion in the Cinema*, The International Film Guide Series, 1969.
61. BUTLER, Judith, *Antigone's Claim*, Columbia Univ. Press, 2002.

62. CAMUS, Albert, *Fața și reversul. Mitul lui Sisif. Omul revoltat. Vara*, Rao, 2006, trad. Irina Mavrodin.
63. CAUFMAN-BLUMENFELD, Odette, *Teatrul european – teatrul american: influențe*, ed. Univ Al. Ioan Cuza, Iași, 1998.
64. CAULY, Olivier, *Mise(s) en scène de la répétition. Bergman, Dreyer, Ibsen, Strindberg*, L'Harmattan, 2012.
65. CAVELL, Stanley, *The Claim of Reason. Wittgenstein, Skepticism, Morality and Tragedy*, Oxford Univ. Press, 1979.
66. CAVELL, S., *The World Viewed. Reflections on the Ontology of Film*, Harvard Univ. Press, 1979.
67. CEDERGREN, Mickaëlle, *L'écriture biblique de Strindberg. Étude textuelle des citations bibliques dans Inferno, Légendes et Jacob lutte*, Université de Stockholm, Département de français, d'italien et de langues classiques, Thèse de doctorat, Akademitryck AB, Edsbruk 2005.
68. CEHOV, Anton Pavlovici, *Livada de vișini. Unchiul Vania. Pescărușul*, ed. Adevărul Holding, 2010, trad. și note Elena Vizir.
69. COATES, Paul, *The Gorgon's Gaze. German Cinema, Expressionism and the Image of Horror*, Cambridge Univ. Press, 1991.
70. COATES, P., *Screening the Face*, Palgrave Macmillan, 2012.
71. COHEN, Hubert I., *Ingmar Bergman: The Art of Confession*, Twayne Publishers, 1993.
72. COLE, Susan L., *The Absent One: Mourning Ritual, Tragedy and the Performance of Ambivalence*, Penn State Univ. Press, 1985.
73. COWIE, Peter, *Ingmar Bergman: A Critical Biography*, André Deutsch, 1992 (1982).
74. CRAIG, Edward Gordon, *On the Art of The Theater*, Heinemann, 1957.
75. CREȚIA, Petru, *Cartea lui Iov. Ecleziastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. Humanitas, 2009.
76. DAHLSTRÖM, Carl, *Strindberg's Dramatic Expressionism*, Ann Arbor, Univ. of Michigan Press, 1930.
77. DASTUR, Françoise, *Moartea. Eseu despre finitudine*, ed. Humanitas, București, 2006, trad. Sabin Borș.
78. DAUN, Åke, *Mentalitatea suedeză*, ed. Humanitas, București, 1995, trad. Liliana Donose Samuelsson.
79. DELEUZE, Gilles, *Cinéma I. L'image-mouvement*, Les Éditions de Minit, 2006.

80. DELEUZE, G., *Cinéma 2. L'image-temps*, Les Éditions de Minuit, 1985.
81. DELEUZE, G., *Cinema 1. Imaginea-mișcare*, ed. Tact, Cluj Napoca, 2012, trad. de Ștefana și Ioan-Pop Curșeu, revizie și postf. de Bogdan Ghiu.
82. DEPELSENAIRE, Yves, *Une analyse avec Dieu. Le rendez-vous de Lacan et de Kierkegaard*, La Lettre volée, 2004.
83. DERRIDA, Jacques, *L'écriture et la différence*, Seuil, Collection "Tel Quel", Paris, 1967.
84. DESCARTES, René, *Méditations métaphysiques*. PUF, Paris, 1970.
85. DIDI-HUBERMAN, Georges, *Images malgré tout*, Les Ed. de Minuit, Paris, 2003.
86. DODDS, E. R., *Dialectica spiritului grec*, ed. Meridiane, București, 1983, trad. Catrinel Pleșu, pref. Petru Creția.
87. DOMENACH, J.-M., *Întoarcerea tragicului*, ed. Meridiane, București, 1995, trad. Alexandru Baci, cuv. înainte de George Banu.
88. DONNER, Jörn, *The Films of Ingmar Bergman. From Torment to All These Women*, Dover, New York, 1972.
89. EISNER, Lotte H., *L'écran démoniaque. Les influences de Max Reinhardt et de l'expressionnisme*, Le Terrain Vague, Ed. Eric Losfeld, 1990.
90. ELVIN, B., *Teatrul și interogația tragică*, E.P.L.U., București, 1969.
91. EPSTEIN, Jean, *Esprit de cinéma*, éd. Jeheber, Genève, 1955.
92. EPSTEIN, J., *L'Intelligence d'une machine*, éd. J. Melot, Paris, 1946.
93. EPSTEIN, J., *La Photogénie de l'impondérable*, éd. Corymbe, Paris, 1935.
94. EPSTEIN, J., *Le Cinéma du diable*, éd. J. Melot, Paris, 1947.
95. EPSTEIN, J., *Le Cinématographe vu de l'Etna*, éd. Les Écrivains réunis, Paris, 1926.
96. ERICSON, Staffan, *Två drömspel. Från Strindbergs modernism till Potters television*, Symposium, Stockholm, 2004.
97. ESCOLA, Marc, *Le tragique*, Flammarion, Corpus, 2002.
98. ESSLIN, Martin, *Teatrul absurdului*, ed. Unitext, Bucurști, 2009, trad. Alina Nelega.
99. FABRE, Daniel, *Carnaval ou la fête à l'envers*, Gallimard, Paris, 1992.
100. FÉDIDA, Pierre, *L'absence*, Gallimard, 2005 (1978).
101. FELLINI, Federico, *Comments on Film*, California State Univ., Fresno, 1988.
102. FRENKIAN, Aram M., *Înțelesul suferinței umane la Eschil, Sofocle și Euripide*, EPLU, București, 1969.
103. FREUD, Sigmund, *Malaise dans la civilisation*, PUF, Coll. Bibliothèque de Psychanalyse, 1971.

104. FREUD, S., *Opere I (Totem și tabu. Moise și monoteismul. Anghoasă în civilizație. Viitorul unei iluzii)*, Ed. Științifică, București, 1991, trad. Leonard Gavrilu.
105. FREUD, S., *Opere esențiale 3. Psihologia inconștientului*, ed. Trei, 2010, trad. Vasile Dem. Zamfirescu.
106. FREUD, S., *Opere 7. Nevroză, psihoză, perversiune*, ed. Trei, 2002, trad. R. Melnicu, C. Irimia, R. Wilhelm, S. Dragomir, note introd. R. Melnicu.
107. FREUD, S., *Opere esențiale 8. Nevroza la copil*, trad. Rodica Matei, Ruxandra Hosu, notă asupra ed. și note introd. Raluca Hurduc.
108. FREUD, S., *Scieri despre literatură și artă*, Univers, București, 1980, trad, și note Vasile Dem. Zamfirescu.
109. FREYTAG, Gustav, *Technique of the Drama. An Exposition of Dramatic Composition and Art*, Scott, Foresman and Co., Chicago, 1900, trans. Elias J. MacEwan.
110. FRÖDING, Gustav, *En bok om Strindberg*, Forssells Boktryckeri, Karlstad, 1894.
111. FUZELLIER, Étienne, *Cinéma et littérature*, Ed. du Cerf, Paris, 1964.
112. GADO, Frank, *The Passion of Ingmar Bergman*, Duke Univ. Press, Durham, 1986.
113. GASSNER, John, *Formă și idee în teatrul modern*, ed. Meridiane, București, 1972.
114. GAVEL ADAMS, Ann-Charlotte, *The Generic Ambiguity of August Strindberg's Inferno: Occult Novel and Autobiography*, Dissertation for the Degree of Dr. of Philosophy, Univ. of Washington, 1990.
115. GERVAIS, Marc, *Ingmar Bergman: Magician and Prophet*, McGill-Queen's Univ. Press 2001 (1999).
116. GIBSON, Arthur, *The Rite of Redemption: An Interpretation of the Films of Ingmar Bergman*, Edwin Mellen Press, 1995.
117. GIBSON, A., *The Silence of God: Creative Response to the Films of Ingmar Bergman*, Edwin Mellen Press, 1978.
118. GIRARD, René, *Violența și sacrul*, ed. Nemira, București, 1995, trad. Mona Antohi.
119. GOGOL, N. V., *Opere în șase volume, vol. IV – Opere dramatice*, Cartea Rusă, București, 1957, trad. Alexandru Kirițescu, Ada Steinberg.
120. GOLDBERG, Jacques, *La culpabilité, axiome de la psychanalyse*, PUF, 1985.
121. GOLDMANN, Lucien, *Le Dieu caché. Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*, ed. Gallimard, Paris, 1955.
122. GOUHIER, Henri, *Le théâtre et l'existence*, ed. Vrin, 1991.
123. GRAMATOPOL, Mihai, *Moiră, Mythos, Drama*, EPLU, București, 1969.

124. GROTOWSKI, Jerzy, *Teatru și ritual. Scrieri esențiale*, ed. Nemira, 2014, trad. Vasile Moga, pref. George Banu.
125. Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, *Comentariu la Iov*, Doxologia, Iași, 2012, trad. Laura Enache.
126. HALL, Edith, *Greek Tragedy. Suffering under the Sun*, Oxford Univ. Press, 2010.
127. HAMMAN, Adalbert, *Le mystère du salut*, Librairie Plon, Paris, 1954.
128. HAMSUN, Knut, *Foamea*, ed. Univers, 2007.
129. HAMSUN, K., *Copii ai timpului lor*, ed. Cartea Românească, București, 1989, trad. Sanda Tomescu- Baci.
130. HASSOUN, Jacques, *La cruauté mélancolique*, Ed. Flammarion, 1997.
131. HEGEL, G. W. F., *Fenomenologia spiritului*, ed. Iri, București, 1995, trad. Virgil Bogdan.
132. HELLER, Otto, *Prophets of Dissent: Essays on Maeterlinck, Strindberg, Nietzsche and Tolstoy*, A. A. Knopf, New York, 1918.
133. HOLDAR, Magdalena, *Scenography in Action. Space. Time and Movement in Theatre Productions by Ingmar Bergman*, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholm, 2005.
134. HÖLDERLIN, Friedrich, *Pagini teoretice*, ed. Paralela 45, 2003, trad. și pref. Christian Schuster.
135. HOLLOWAY, Ronald, *Beyond the Image. Approaches to the Religious Dimension in the Cinema*, Film Oikoumene, Geneva, 1977.
136. HOLLOWAY, R. *The Religious Dimension in the Cinema with Particular Reference to the Films of Carl Theodor Dreyer, Ingmar Bergman and Robert Bresson*, Doctoral Thesis, Hamburg, 1972.
137. HOOD, Robin, *Ingmar Bergman*, Studio Vista, London, 1970 (1969).
138. HUBNER, Laura, *The Films of Ingmar Bergman. Illusions of Light and Darkness*, Palgrave Macmillan, 2007.
139. HYUNEOK, Yoon, *Le cheminement spirituel d'Ingmar Bergman à travers les films principaux après les années cinquante*, thèse de doctorat, Univ. Lumière Lyon II, 1998.
140. IANOȘI, Ion, *Tragicul. Prelegeri de estetică*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1967.
141. IBSEN, Henrik, *Când noi, morți, înviem*, ed. Biblioteca Apostrof, Cluj Napoca, 2009, trad. Sanda Tomescu-Baci.
142. IBSEN, H., *John Gabriel Borkman*, ed. Dacia, 2010, trad. Cynthia Paula Dan, pref. Sergiu Pavel Dan.

143. IBSEN, H., *Peer Gynt. Stâlpii societății*, ed. Minerva, București, 1971.
144. IBSEN, H., *Pretendenții la coroană. Brand*, E.P.L., 1968.
145. IBSEN, H., *Teatru [O casă de păpuși, Strigoii, Rața sălbatică]*, ed. Albatros, 1974.
146. IBSEN, H., *Teatru III [Rosmersholm, Femeia mării, Hedda Gabler]*, E.P.L.U. București, 1966.
147. JACOB, André, *L'homme et le mal*, éd. Cerf, Humanities, 1998.
148. JACQUART, Emmanuel, *Le théâtre de dérision. Beckett, Ionesco, Adamov*, Gallimard, 1974.
149. JASPERS, Karl, *Strindberg et Van Gogh, Swedenborg – Hölderlin. Étude psychiatrique comparative*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1953, préf. Maurice Blanchot.
150. JAUSS, Hans Robert, *Experiență estetică și hermeneutică literară*, ed. Univers, București, 1983, trad. și pref. Andrei Corbea.
151. JOHNS BLACKWELL, Marilyn, *Persona: The Transcendent Image*, Univ. of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1986.
152. JONES, Ernest, *Hamlet et Oedipe*, Gallimard, 1967.
153. JURANVILLE, Anne, *Figures de la possession. Actualité psychanalytique ou démoniaque*, Presses Univ. de Grenoble, 2000.
154. JURANVILLE, A., *La mélancolie et ses destins. Mélancolie et dépression*, Éd. In Press, Paris, 2005.
155. KALIN, Jesse, *The Films of Ingmar Bergman*, Cambridge Univ. Press, 2003.
156. KAWIN, Bruce F., *Mindscreen: Bergman, Godard and First-Person Film*, Princeton Univ. Press, Princeton, 1975.
157. KETCHAM, Charles B., *The Influence of Existentialism on Ingmar Bergman: An Analysis of the Theological Ideas Shaping a Filmmaker's Art*, Edwin Mellen Press, 1986.
158. KIEHL, Jean, *Les ennemis du théâtre: essai sur les rapports du théâtre avec le cinéma et la littérature, 1914-1939*, Neuchâtel, La Baconnière, 1951.
159. KIERKEGAARD, Søren, *Opere II /1. Sau-sau*, ed. Humanitas, București, 2008, trad. Ana-Stanca Tăbărași.
160. KIERKEGAARD, S., *Scrieri III (Repetarea)*, ed. Amarcord, Timișoara, 2000, trad. Adrian Arsinevici.
161. KIERKEGAARD, S., *Vinovat? Nevinovat?*, ed. Mașina de scris, București, 2000, trad. Alexandra Jensen și Elena Dan, cuv. înainte de Elena Dan.
162. KNIGHT, Wilson G., *The Wheel of Fire. Interpretation of Shakespeare' Tragedy*, Meridian Books, 1964.

163. KOSKINEN, Maaret, *Ingmar Bergman's The Silence. Pictures in the Typewriter, Writings on the Screen*, Nordic Film Classics, Univ. of Washington Press, 2010.
164. KOSKINEN, M., *Spel och speglingar. En studie i Ingmar Bergmans filmiska estetik*, teză de doctorat, Institutionen för Teater-och-Filmvetenskap, Stockholm, 1993.
165. KRACAUER, Siegfried, *From Caligari to Hitler. A Psychological History of the German Film*, Princeton Univ. Press, 2004, ed. and introd. by Leonardo Quaresima.
166. KRISTEVA, Julia, *Soleil noir. Dépression et mélancolie*, Gallimard, 1987.
167. KURTZ, Rudolf, *Expressionismus und Film*, Verlag der Lichtbildbühne, Berlin, 1926.
168. LAFFAY, Albert, *Logique du cinéma: création et spectacle*, Masson, 1964.
169. LAGERKVIST, Pär, *Moartea lui Ahasverus*, ed. Univers, București, 2008, trad. Gigi Mihăiță.
170. LAGERKVIST, P., *Baraba*, ed. Humanitas, București, 2001, trad. Liliana Donose Samuelsson.
171. LAGERLÖF, Selma, *Minunata călătorie a lui Nils Holgersson prin Suedia*, ed. Ion Creangă, București, 1990, trad. M. Filipovici și Dan Faur.
172. LAMBOTTE, Marie-Claude, *Le discours mélancolique. De la phénoménologie à la métapsychologie*, Érès, 2012.
173. LAMBOTTE, M.- C., *La mélancolie. Études cliniques*, Economica, Paris, 2007.
174. LAPLANCHE, Jean, *Vie et mort en psychanalyse*, Flammarion, Paris, 1970.
175. LAUDER, Robert E., *God, Death, Art and Love: The Philosophical Vision of Ingmar Bergman*, Paulist Press, 1989.
176. LAURET, René, *Le théâtre allemand d'aujourd'hui*, Gallimard, Paris, 1933.
177. LAVALLE, Louis, *Le mal et la souffrance*, éd. Plon, coll. Présences, Paris, 1940.
178. LEVINE, Stephen K., *Trauma, Tragedy, Therapy. The Arts and Human Suffering*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2009.
179. LÉ, Dan, *The Naked Christ. An Atonement Model for a Body Obsessed Culture*, with a foreword by Graham McFarlane, Pickwick Publications, 2012.
180. LIND-AF-HAGEBY, Lizzy, *August Strindberg, the Spirit of Revolt: Studies and Impressions*, Stanley Paul, Univ. of Michigan, 1913.
181. LIVINGSTON, Paisley, *Cinema, Philosophy, Bergman. On Film as Philosophy*, Oxford Univ. Press, 2009.
182. LIVINGSTON, P., *Ingmar Bergman and the Rituals of Art*, Cornell University Press, 1982.
183. LUPTON, Mary Jane, *Menstruation and Psychoanalysis*, Univ. of Illinois Press, 1993.

184. MACKINNON, Kenneth, *Greek Tragedy into Film*, Fairleigh Dickinson Univ. Press, 1986.
185. MACNAB, Geoffrey, *Ingmar Bergman. The Life and Films of the Last Great European Director*, I. B. Tauris, London, 2009.
186. MAIAKOVSKI, Vladimir, *Teatru*, Cartea Rusă, București, 1957.
187. MALEKIN, Theo, *Strindberg and the Quest for Sacred Theatre*, ed. Rodopi, 2010.
188. MALRAUX, André, *Esquisse d'une psychologie du cinéma*, Nouveau Monde, 2003, présentation par Jean-Claude Larrat.
189. MANEA, Aureliu, *Energiile spectacolului*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
190. MARCHAND, Sophie, *Théâtre et pathétique au XVIIIe siècle: pour une esthétique de l'effet dramatique*, Honoré Champion, Paris, 2009.
191. MARKER, Frederick J., MARKER, Lise-Lone, *Ingmar Bergman. A Life in the Theater*, Cambridge Univ. Press, 1992.
192. MARKER, Fr. J., MARKER, L.-L., *Ingmar Bergman. Four Decades in the Theater*, Cambridge Univ. Press, 1982.
193. MARKER, Fr. J., MARKER, L.-L., *Strindberg and Modernist Theater. Post-Inferno Drama on the Stage*, Cambridge Univ. Press, 2002.
194. MARTIN, Marcel, *Limbajul cinematografic*, ed. Meridiane, București, 1981, trad. Matilda Banu și George Anania, pref. Florian Potra.
195. MARTINUS, Eivor, *Strindberg and Love*, Amber Lane Press, Oxford, 2001.
196. MARTY, Joseph, *Ingmar Bergman: Une poétique du désir*, Paris, Cerf, 1991.
197. MARZYNSKI, Georg, *Die Methode des Expressionismus*, Verlag Klincksieck und Biermann, Leipzig, 1921.
198. MĂLĂNCIOIU, Ileana, *Vina tragică. Tragicii greci, Shakespeare, Dostoievski, Kafka*, ed. Polirom, 2013.
199. MERLEAU-PONTY, Maurice, *Le cinéma et la nouvelle psychologie*, Ed. Gallimard, Paris, 2009.
200. METZ, Christian, *Essais sur la signification au cinéma*, ed. Klincksieck, Paris, tome I – 1983, tome II – 1986.
201. METZ, Chr., *Langage et cinéma*, Ed. Albatros, 1992.
202. METZ, Chr., *Le signifiant imaginaire – psychanalyse et cinéma*, Christian Bourgois Ed., 1984.
203. MEZER, Michael, *Strindberg: A Biography*, Random House publisher, 1985.

204. MICHALCZYK, John J., *Ingmar Bergman ou la passion d'être homme aujourd'hui*, Ed. Beauchesne, Paris, 1977.
205. MINOIS, Georges, *Histoire du mal de vivre. De la mélancolie à la dépression*, Ed. de La Martinière, 2003.
206. MITRY, Jean, *Ésthetique et psychologie du cinéma*, Les Ed. du Cerf, Paris, 2001 (2009).
207. MOHOLY-NAGY, Laszló, *Painting, Photography, Film*, Lund Humphries, London, 1969.
208. MORIN, Edgar, *Le cinéma ou l'homme imaginaire. Essai d'anthropologie sociologique*, Arguments, Les Editions de Minuit, 1985.
209. MÜNSTERBERG, Hugo, *The Film: A Psychological Study*, New York, 1916.
210. NEWTON, K. M., *Modern Literature and the Tragic*, Edinburgh Univ. Press, 2008.
211. NIETZSCHE, Friedrich, *Nașterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, trad. și note Mircea Ivănescu, studiu introd. Vasile Muscă.
212. NIETZSCHE, Fr., *Opere complete II. Nașterea tragediei. Considerații inactuale I-IV. Scrieri postume*, ed. Hestia, Timișoara, 1998, trad. Simion Dănilă.
213. NYKVIST, Sven (& Bengt Forslund), *Vördnad för ljuset: om film och människor*, Albert Bonniers, Stockholm, 1997.
214. ODIN, Roger, *Cinéma et production de sens*, Armand Colin Ed., Paris, 1990.
215. ORR, John, *Contemporary Cinema*, Edinburgh Univ. Press, 1998.
216. OTTO, Rudolf, *Sacrul*, ed. Humanitas, București, 2005, trad. Ioan Milea.
217. PAVIS, Patrice, *Dictionnaire de Théâtre. Termes et concepts de l'analyse théâtrale*, Éditions Sociales, Paris, 1980.
218. PELLION, Frédéric, *Mélancolie et vérité*, PUF, Paris, 2000.
219. PETRIC, Gabriel, *Viziune și spirit tragic în literatura română*, ed. Limes, 2014.
220. PHOEBE, Pua, *Compositions of Crisis: Sound and Silence in the Films of Bergman and Tarkovsky*, Master of Philosophy Thesis, Australian Nat. Univ., August 2013.
221. PICARD, Max, *L'homme du néant*, Neuchâtel, éd. de la Baconnière, 1946.
222. PIGEAUD, Jackie, *Melancholia. Le malaise de l'individu*, Éd. Payot et Rivages, Paris, 2011.
223. PIRANDELLO, Luigi, *Caietele lui Serafino Gubbio, operator. Unul, niciunul și o sută de mii*, ed. Univers, București, 1986, trad. Tudor Moise.
224. PIRANDELLO, L., *Șase personaje în căutarea unui autor*, ed. Art, București, 2012, trad. și note de Alice Georgescu.

225. PODMORE, Simon D., *Kierkegaard and the Self Before God. Anatomy of the Abyss*, Indiana Univ. Press, 2011.
226. PORÉE, Jérôme, *La philosophie à l'épreuve du mal. Pour une phénoménologie de la souffrance*, Vrin, Bibliothèque d'Histoire de la Philosophie, 1993.
227. PORÉE, J., *Le mal. Homme coupable, homme souffrant*, Armand Colin, Paris, 2000.
228. PRIDEAUX, Sue, *Strindberg. A Life*, Yale Univ. Press, New Haven and London, 2012.
229. PRIGENT, Pierre, *Ils ont filmé l'invisible, La transcendance au cinéma*, Cerf, Paris, 2003.
230. RACHET, Guy, *Tragedia greacă*, ed. Univers, București, 1980, trad. Cristian Unteanu.
231. RANCIÈRE, Jacques, *Film Fables (Talking Images)*, Berg Publishers, 2006, transl. Emiliano Battista.
232. RANCIÈRE, J., *Le spectateur émancipé*, éd. La fabrique, 2008.
233. RANCIÈRE, J., *The Future of the Image*, ed. Verso, 2009, transl. Gregory Elliott.
234. REGNAULT, François, *Le spectateur*, ed. Beba, Paris, 1986.
235. REISZ, Karl, *Technique of Film Editing*, Focal Press, 1989.
236. REY, Roselyne, *Histoire de la douleur*, La Découverte, Paris, 2011, postf. de Jean Cambier et Jean-Louis Fischer.
237. RIBARD, Dinah, *Le tragique*, Gallimard, 2002.
238. RICHARDSON, Robert, *Literature and cinema*, Indiana Univ. Press, 1973.
239. RICOEUR, Paul, *Philosophie de la volonté II. Finitude et culpabilité*, Aubier, 1988.
240. ROBBE-GRILLET, Alain, *Pour un nouveau roman*, Ed. de Minuit, Collection critique, 1961.
241. ROKEM, Freddie, *Philosophers and Thespians. Thinking Performance*, Stanford Univ. Press, 2010.
242. ROLANDSSON, Otiliana, *Pure Artistry: Ingmar Bergman, the Face as Portal and the Performance of the Soul*, ProQuest, 2010, dissertation for the degree of Dr. of Philosophy in Theater Studies 2010.
243. ROSSET, Clément, *La philosophie tragique*, PUF, Paris, 1960.
244. ROTH, Paul, *The Film Till Now*, Spring Books, 1967.
245. ROUSSE, Pascal, *Penser le montage avec Serguei Mikhaïlovitch Eisenstein: architectonique et affect. De l'architecture aux arts contemporains* (thèse pour obtenir le grade

de docteur), Univ. Paris 8 – Vincennes – Saint-Denis, U.F.R. Arts, Philosophie, Esthétique, 2010.

246. SADOUL, Georges, *Istoria cinematografului mondial. De la origini până în zilele noastre*, Ed. Științifică, 1961, trad. D. I. Suchianu.

247. SAGNOL, Marc, *Tragique et tristesse: Walter Benjamin, archéologue de la modernité*, Cerf, 2003, préf. Stéphane Mosès.

248. SAID, Suzanne, *La faute tragique*, La Découverte, 1978.

249. SAMUELS, Charles Thomas, *Encountering Directors*, New York, 1972.

250. SANTNER, Eric L., *Stranded Objects: Mourning, Memory and Film in Postwar Germany*, Cornell Univ. Press, 1993.

251. SARTRE, Jean-Paul, *L'Imaginaire: Psychologie phénoménologique de l'imagination*, Gallimard, Paris, 1940.

252. SCHAEERER, René, *L'Homme antique*, Payot, Paris, 1958.

253. SCHAEERER, R., *Le héros, le sage et l'événement*, Aubier-Montaigne, Paris, 1964.

254. SCHELER, Max, *Le sens de la souffrance. Suivi de deux autres essais*, Fernand Aubier, Ed. Montaigne, Paris, 1936, trad. Pierre Klossowski.

255. SCHELER, M., *Mort et survie. Le phénomène du tragique*, ed. Aubier, Paris, 1952, trad. et préf. par M. Dupuy.

256. SHAKESPEARE, William, *Macbeth*, Ed. de Stat pt. Lit. și Artă, 1957, trad. Ion Vinea.

257. SHAKESPEARE, W., *Tragedia lui Hamlet, prinț de Danemarca*, ed. Univers și Teatrul Naț. I. L. Caragiale, București, 1970, trad. Vladimir Streinu.

258. SIMON, John, *Ingmar Bergman Directs*, Harcourt Brace Jovanovich, 1972.

259. SJÖGREN, Henrik, *Ingmar Bergman på teatern*, Almqvist & Wiksell/ Gebers, Stockholm, 1968.

260. SKOLLER, Donald, *Dreyer in Double Reflection. Carl Dreyer's Writings on Film*, Da Capo Press, 1991.

261. SMIRNOFF, Karin, *Strindbergs första hustru*, Forum, Stockholm, 1925/ 1977.

262. SÖDERBERG, Hjalmar, *Doctor Glas*, ed. Humanitas, București, 2006.

263. SÖDERBERG, H., *Jocul serios*, ed. Humanitas, București, 2008.

264. SOFOCLE, *Antigona*, ed. Albatros, București, 1979, trad. George Fotino, tab. cronol., pref., note, ref. crit. și bibliogr. Adelina Piatkowski.

265. SONTAG, Susan, *Against Interpretation and Other Essays*, Picador, 2001.

266. SONTAG, S., *Illness as Metaphor*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1977/1978.

267. SONTAG, S., *On Photography*, Picador, 2001.
268. SONTAG, S., *Styles of Radical Will*, Picador, 2002.
269. De SOUZENELLE, Annick, *Job sur le chemin de la lumière*, Albin Michel, Paris, 1999.
270. De SOUZENELLE, A., *Oedip interior. Prezența Logosului în mitul grec*, ed. Amarcord, Timișoara, 1999, trad. de Margareta Gyurcsik.
271. De SOUZENELLE, A., *Simbolismul corpului uman*, ed. Amarcord, Timișoara, 1999, trad. Margareta Gyurcsik.
272. SPRIGGE, Elisabeth, *The Strange Life of August Strindberg*, Macmillan, London, 1949.
273. SPRINCHORN, Evert, *Strindberg as Dramatist*, Yale Univ. Press, 1982.
274. STÅHLE SJÖNELL, Barbro, *Katalog över 'Gröna Säcken': Strindbergs efterlämnade papper i Kungl. Biblioteket, SG NM 1-9*, Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis L II, The Royal Library, Stockholm, 1991.
275. STAIGER, Emil, *Der Geist der Liebe und das Shicksal*, Frauenfeld, Leipzig, 1935.
276. STAIGER, E., *Grundbegriffe der Poetik*, DTV Deutscher Taschenbuch, 1987.
277. STANCA, Radu, *Aquarium. Eseuri programatice*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 2000.
278. STAROBINSKI, Jean, *Melancolie, nostalgie, ironie*, ed. Meridiane, București, 1993, trad. Angela Martin, select. textelor și pref. Mircea Martin.
279. STEENE, Birgitta, *Ingmar Bergman*, Twayne Publishers, 1968.
280. STEENE, B., *Ingmar Bergman. A Reference Guide*, Amsterdam Univ. Press, Amsterdam, 2005.
281. STEENE, B., TÖRNQVIST, Egil, *Strindberg on Drama and Theatre. A Source Book*, Amsterdam Univ. Press, 2007.
282. STEPUN, Fedor, *Theater und Film*, Carl Hanser Verlag München, 1953.
283. STOICHIȚĂ, Victor Ieronim, *Creatorul și umbra lui*, ed. Humanitas, București, 2007, ediția a II-a.
284. STOICHIȚĂ, V. I., *Scurtă istorie a umbrei*, ed. Humanitas, București, 2008, trad. Delia Răzdolescu.
285. SZONDI, Peter, *An Essay on the Tragic*, Stanford Univ. Press, California, 2002, trans. Paul Fleming.
286. SZONDI, P., *Teoria dramei moderne (1880-1950)*, ed. Tact, Cluj Napoca, 2012, trad. Maria-Magdalena Angheliescu, George State, pref. Ștefana și Ion Pop-Curșeu.
287. SWEDENBORG, Emanuel, *Raiul și iadul*, ed. Dacia, 2001, trad. Adrian Cernea.

288. SWEDENBORG, E., *Cartea de vise*, ed. Univers, 1995.
289. TAUBES, Jacob, *Escatologia occidentală*, ed. Tact, Cluj Napoca, 2008, trad. și note Maria Magdalena Angheliescu, postf. Martin Tremml.
290. TAUBES, J., *Teologia după revoluția copernicană*, ed. Tact, Cluj Napoca, 2009, trad. Andrei State și George State, pref. Claudiu Vereș.
291. TAXIDOU, Olga, *Tragedy, Modernity and Mourning*, Edinburgh Univ. Press, 2004.
292. TILLICH, Paul, *Cutremurarea temelțiilor*, ed. Herald, București, 2007, trad. Monica Medeleanu.
293. TOMESCU BACIU, Sanda, *Peer Gynt și miturile nordice*, ed. Napoca Star, 2000.
294. TÖRNQVIST, Egil, *Bergman's Muses: Aesthetic Versatility in Film, Theatre, Television and Radio*, Mcfarland & Co. Inc. Pub., 2003.
295. TÖRNQVIST, E., *Between Stage and Screen. Ingmar Bergman Directs*, Amsterdam Univ. Press, 1995.
296. TÖRNQVIST, E., *Strindbergian Drama: Themes and Structure*, Humanities Press, 1982.
297. TÖRNQVIST, E., *Strindberg's The Ghost Sonata: From Text to Performance*, Amsterdam Univ. Press, 2000.
298. TOUCHARD, Pierre-Aimé, *Dionysos; Apologie pour le théâtre*, ed. Montaigne, Coll. Esprit, 1938.
299. TOURATIER, Jean-Marie, *Être humain. Tome 1. Carl Dreyer, Ingmar Bergman*, éd. Galilée, Paris, 2009.
300. TRANSTRÖMER, Tomas, *Les souvenirs m'observent*, Le Castor Astral, 2011, trad. Jacques Outin.
301. TRANSTRÖMER, T., *Pagini din cartea nopții. Poeme*, Polirom, 2003, selecț., trad. și notă introd. de Dan Shafran, cu un portret al autorului de Marin Sorescu.
302. UDDGREN, Gustaf, *Strindberg the Man*, The Four Seas Company, Boston, 1920.
303. UHL, Frida, *Marriage with genius*, ed. J. Cape, 1937.
304. ULLMANN, Liv, *Devenir*, Ed. Stock, 1977, trad. de l'anglais par Nina Godneff.
305. De UNAMUNO, Miguel, *Agonia creștinismului*, Institutul European, Iași, 1993, trad. și pref. Radu I. Petrescu.
306. De UNAMUNO, M., *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și popoare*, Institutul European, 1995, trad. Constantin Moise, pref. Dana Diaconu.
307. De UNAMUNO, M., *Jurnal intim*, Polirom, 1999, trad., note și cuv. înainte Sorin Mărculescu.

308. UPPVALL, Axel Johan, *August Strindberg, a Psychoanalytic Study with Special Reference to the Oedipus Complex*, Richard G. Badger, The Gorham Press, Boston, 1920.
309. Dalle VACCHE, Angela, *Cinema and Painting. How Art is Used in Film*, Univ. of Texas Press, Austin, 1996.
310. VARTIC, Ion, *Ibsen și „teatrul invizibil”*. *Preludii la o teorie a dramei*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1995.
311. VERNANT, Jean-Pierre, *Mit și religie în Grecia antică*, ed. Meridiane, București, 1995, trad. și cuv. înainte Mihai Gramatopol.
312. VERNANT, J.-P., VIDAL-NAQUET, Pierre, *Oedipe et ses mythes*, ed. Complexe, 2006.
313. VERTOV, Dziga, *Kino-eye. The Writings of Dziga Vertov*, Univ. of California Press, 1984, ed. and with an introd. by Annette Michelson, trans. Kevin O' Brien.
314. VETLESEN, Arne Johan, *A Philosophy of Pain*, Reaaktion Books, 2009.
315. VOGELWEITH, Guy, *Le psychothéâtre de Strindberg (Un auteur en quête de métamorphose)*, Klincksieck, Paris, 1972.
316. VOLKELT, Johannes, *Estetica tragicului*, ed. Univers, București, 1978, trad. Emeric Deutsch, pref. Alexandru Boboc.
317. WHITE, R. S., *Innocent Victims. Poetic Injustice in Shakespearean Tragedy*, The Athlone Press, London, 1986.
318. WORRINGER, Wilhelm, *Abstracție și intropatie*, ed. Univers, 1970.
319. YOUNG, Vernon, *Cinema Borealis: Ingmar Bergman and the Swedish Ethos*, David Lewis, New York, 1971.
320. ZADDACH, Gerhard, *Der literarische Film: ein Beitrag zur Geschichte der Lichtspielkunst*, Druck von P. Funk, 1929.
321. *** *After Oedipus. Shakespeare in Psychoanalysis*, Julia Reinhard Lupton, Kenneth Reinhard, Cornell Univ. Press, 1993.
322. *** *Amédée Ayfre. Un cinéma spiritualiste*, textes réunis par René Prédal, préf. d'Henri Agel, Cerf – Corlet, 2004.
323. *** *Bergman on Bergman: Interviews with Ingmar Bergman*, Stig Björkman, Torsten Manns & Jones Sima editors, Da Capo Press, 1993, trans. Paul Britten Austin.
324. *** *Classic Essays on Photography*, ed. by Alan Trachtenberg, notes by Amy Weinstein Meyers, Leete's Island Books, New Haven, 1980.

325. *** *Conversation avec Bergman*, Olivier Assayas, Stig Björkman, Ed. de l'Étoile, Cahiers du cinéma, 1990.
326. *** *Deleuze and the Schizoanalysis of Cinema*, Ian Buchanan, Patricia Maccormack (ed.), Continuum, New York and London, 2008.
327. *** *Deuil et littérature*, Pierre Glaudes, Dominique Rabaté, Modernités (Nantes), vol. 21, Presses Universitaires de Bordeaux, 2005.
328. *** *Dialogul neîntrerupt al teatrului în secolul XX*, ed. Minerva, BPT, București, 1973, vol. I-II, antologare, postfață și note de B. Elvin.
329. *** *Eisenstein, l'ancien et le nouveau*, sous la direction de Dominique Chateau, François Jost, Martin Lefebvre, Colloque de Cerisy, Publications de la Sorbonne, 2002.
330. *** *Essays on Strindberg*, Published by the Strindberg Society, ed. Carl Reinhold Smedmark, J. Beckmans Bokförlag Stockholm, 1966.
331. *** *Estetica filmului*, Jacques Aumont, Alain Bergala, Michel Marie, Marc Vernet, ed. Idea Design& Print, Cluj, 2007, trad. Maria Mățel-Boatcă, Andreea Pop, Adina-Irina Romoșan.
332. *** *Fanny och Alexander. Ur Ingmar Bergmans arkiv och hemliga gömmor*, Maaret Koskinen & Mats Rohdin, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2005.
333. *** *Geschichte des Deutschen Films*, ed. Wolfgang Jacobsen, Anton Kaes, Hans Helmut Prinzler, Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 1993.
334. *** *Ingmar Bergman*, Jean Béranger, Francis D. Guyon, Société d'études, recherches et documentation cinématographiques, Lyon, 1969.
335. *** *Ingmar Bergman: Essays in Criticism*, ed. by Stuart M. Kaminsky (with Joseph F. Hill), Oxford Univ. Press, New York, 1975.
336. *** *Ingmar Bergman: Interviews*, Raphael Shargel (ed.), Univ. Press of Mississippi, Jackson, 2007.
337. *** *Ingmar Bergman: le cinéma, le théâtre, les livres*, sous la direction de Roger W. Oliver, préf. de Pier Marco de Santi, Gremese, 1999.
338. *** *Ingmar Bergman's Persona*, Lloyd Michaels (ed.), Cambridge Univ. Press, 2000.
339. *** *Ingmar Bergman Revisited. Performance, Cinema and the Arts*, ed. Maaret Koskinen, Wallflower Press, London, 2008.
340. *** *Istoria corpului*, Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello coord., 3 vol, ed. Art, București, 2008-2009.
- I. *De la Renaștere la Secolul Luminilor* (coord. Georges Vigarello).

II. *De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial* (coord. Alain Corbin).

III. *Mutațiile privirii. Secolul XX* (coord. Jean-Jacques Courtine).

341. *** *Jean Epstein. Critical Essays and New Translations*, ed. by Sarah Keller, Jason N. Paul, Amsterdam Univ. Press, 2012.

342. *** *L'angoisse du temps présent et les devoirs de l'esprit. Rencontres Internationales de Genève 1953*, Éditions de la Baconnière, Neuchâtel, 1954.

343. *** *L'Enfant qui meurt: Motif avec variations*, ouvrage collectif dirigé par Georges Banu, coordonné par Isabelle Ansart et Véronique Perruchon, L'Entretemps, Champ théâtral, Montpellier, 2010.

344. *** *L'homme et le péché*, François Mauriac, Eugenio D'Ors (ed.), Présences, Librairie Plon, Paris, 1938.

345. *** *L'image: Deleuze, Foucault, Lyotard*, Thierry Lenain (coord.), ed. Vrin, 1997.

346. *** *Modernism in European Drama: Ibsen, Strindberg, Pirandello, Beckett*, eds. Frederick J. Marker & Christopher Innes, Univ. of Toronto Press, 1998.

347. *** *Negotiating Childhoods*, eds. Lucy Hopkins, Mark Macleod & Wendy Turgeon, Inter-Disciplinary Press, Oxford, 2010.

348. *** *Psychoanalytic Approaches to Literature and Film*, ed. de Maurice Charney și Joseph Reppen, Associated Univ. Presses, 1987.

349. *** *Religion und Ästhetik bei Ingmar Bergman und Luis Buñuel. Eine interdisziplinäre Auseinandersetzung mit dem Medium Film*, Hanjo Sauer, Monika Leisch-Kiesl, Peter Lang, 2005.

350. *** *Rot für Gefahr, Feuer und Liebe. Frühe Deutsche Stummfilme*, ed. Daniela Sannwald, Henschel Verlag, Berlin, 1995.

351. *** *Souffrance et douleur. Autour de Paul Ricoeur*, Claire Marin, Nathalie Zaccari-Reyners, PUF, 2013, Collection "Questions de soin".

352. *** *Strindberg and Fiction*, eds. Göran Rossholm, Barbro Ståhle Sjönell, Boel Westin, Stockholm Studies in Literary History, Criticism and Theory 1, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 2001.

353. *** *Strindberg et la France. Douze essais édités par Gunnel Engwall*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Romanica Stockholmiensia 15, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1994.

354. *** *Strindberg, Ibsen and Bergman: Essays on Scandinavian Film and Drama Offered to Egil Törnqvist on the Occasion of his 65th Birthday*, ed. by Harry Perridon, Shaker Publishing, Maastricht, 1998.
355. *** *Strindberg: painter and photographer*, Per Hedström, August Strindberg, Yale Univ. Press, 2001.
356. *** *Structures of Influence. A Comparative Approach to August Strindberg*, ed. Matilyn Johns Blackwell, Univ. of North Carolina Press, Chapel Hill, 1981.
357. *** *Talking with Ingmar Bergman*, ed. by G. William Jones, foreword Eugene Bonelli, pref. Charles Champlin, SMU Press, Dallas, 1983.
358. *** *Teatru expresionist german*, select., pref. și tabel cronol. Ileana Berlogea, trad. Dieter Fuhrmann, Ion Roman, Liviu Ciulei, ed. Univers, București, 1974.
359. *** *The Cambridge Companion to August Strindberg*, ed. by Michael Robinson, Cambridge Univ. Press, 2009.
360. *** *The Ingmar Bergman Archives*, ed. by Paul Duncan & Bengt Wanselius, contributing eds. Birgitta Steene, Peter Cowie, Bengt Forslund & Ulla Åberg, Taschen.

Articole, conferințe, colocvii, interviuri

1. ABEL, Douglas, "Beyond Damascus: an Examination of Strindberg's *The Great Highway* as a Last Play", *Modern Drama*, vol. 34, no. 3, Fall 1991, pp. 351-368.
2. ADLER, Thomas P., "Daddy Spoke to Me!: Gods Lost and Found in *Long Day's Journey Into Night* and *Through a Glass Darkly*," *Comparative Drama* vol. 20, no. 4, 1986, p. 345.
3. ALLEN, Brooke, "Strindberg's Inferno", *New Criterion*, vol. 31, no. 2, oct. 2012, pp. 17-23.
4. ANTÉRION, Bernard, „L'Écriture du Mal dans le Livre de Job”, *Imaginaire & Inconscient*, 2007/1, no. 19, pp. 99-107.
5. APFELDORFER, Gérard, „Le corps comme icône en souffrance”, *Corps*, 2008/1, no. 4, pp. 71-78.
6. ARISTARCO, G., „Solitudinea ontologică la Dreyer și Bergman”, *Secolul 20*, nr. 7-8, 1979.

7. AUDÉ, Françoise, „Le Rite”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*; Mai 1982, p. 82.
8. BELLOUR, Raymond, „L'interruption: l'instant”, *La recherche photographique*, no. 3, décembre 1987, pp. 50-61.
9. BÉRANGER, Jean, „Rencontre avec Ingmar Bergman”, *Cahiers du Cinéma* 15, no. 88, Octobre 1958, pp. 12-20.
10. BERGMAN, Ingmar, „Souvenirs de Victor Sjöström”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*, no. 505, Mar. 2003, pp. 55-56.
11. BERGSTEN, Staffan, ”To Go Through Walls: Tomas Tranströmer's «Vermeer»”, *World Literature Today*, Fall 1990, 64, 4, pp. 584-590.
12. BISWAS, Souvik, ”‘Among All the Ghosts and Memories’: Anguish and Alienation in Ingmar Bergman's *The Silence*”, *The Criterion*, vol. 5, no. IV, august 2014, pp. 325-331.
13. BLY, Robert, ”Tomas Tranströmer and «The Memory»”, *World Literature Today*, Fall 1990, 64, 4, pp. 570-573.
14. BORDEN, Diane M., ”Bergman's Style and the Facial Icon”, *Quarterly Review of Film Studies*, no. 2, 1977, pp. 42-55.
15. BOUQUET, Philippe, „Actualité et pérennité du cinéma Scandinave” in *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, Tome 81, no. 4, 1974. pp. 745-751.
16. BOYER, Frédéric, „Le texte biblique et la mise à l'épreuve du lecteur”, *Recherches de Science Religieuse*, 2001/3, Tome 89, pp. 335-352.
17. BOYLES, Christina, ”The Duality of Seeing «Darkly»: Analyzing Bergman's Karin in *Through a Glass Darkly*”, *South Central Review*, Vol. 31, no. 1, Spring 2014, pp. 17-33.
18. Le BRETON, David, „Entre douleur et souffrance: approche anthropologique”, *L'information psychiatrique*, 2009/4, Vol. 85, pp. 323-328.
19. BROSSAT, Alain, «Entretien avec Jean-Louis Déotte» [Jean-Louis Déotte, *Walter Benjamin et la forme plastique. Architecture, technique, lieux*, Paris, L'Harmattan (Esthétiques), 2012], *Appareil* [En ligne], adäugat la 26 septembrie 2013, consultat la 26 martie 2015.
20. CAPRILES, M. Axel, „L'expérience de la passion”, *Cahiers jungiens de psychanalyse*, 2005/4, no. 116, p. 41-54.
21. CARDULLO, Bert, ”Playwright, Director, Scenarist and Cineaste: An Interview with Ingmar Bergman”, *Scandinavian Studies*, vol. 81, no. 3, Fall 2009, pp. 349-366.
22. CARLSON, Marvin, ”Ibsen, Strindberg and Telegony”, *PMLA*, vol. 100, no. 5, Oct. 1985, pp. 774-782.

23. CASTANET, Didier, TÉCHINÉ, André, „«Tous les chemins sont sans issues». À propos du film d' Ingmar Bergman *De la vie des marionettes*”, *L'en-je lacanien*, 2004/1, no. 2, pp. 181-192.
24. CEDERGREN, Mickaëlle, „À propos de l'écriture catholicisante dans l'oeuvre de Strindberg. Quelques réflexions sur l'emprunt culturel”, *Revue Romane*, vol. 48, no. 1, 2013, pp. 131-146.
25. CHATILLON, Norbert, „L' être victime”, *Imaginaire & Inconscient*, 2005/1, no. 15, pp. 117-134.
26. CLAIR, André, „Penser la culpabilité. À propos d'une interrogation kierkegaardienne”, *Archives de Philosophie*, 2001/2, Tome 64, pp. 279-300.
27. COATES, Paul, „Bergman's Dreams: Some Notes”, *Scandinavian-Canadian Studies/ Études Scandinaves au Canada*, Vol. 20 (2011), pp.62-71.
28. COHEN-SHALEV, Amir, „Beyond Reconciliation: Filial Relationship as a Lifelong Developmental Theme in Bergman's Films”, *Style*, vol. 43, no. 1, Spring 2009, pp. 86-108.
29. COLLET, Jean, „Ingmar Bergman. Cinéaste d'un autre temps”, *Études*, 2008/3, Tome 408, pp. 363-372.
30. COLONNA, Marie-Laure, „La seconde chance de Job”, *Cahiers jungiens de psychanalyse*, 2002/3, no. 105, pp. 79-90.
31. COSTA, Antonio, „Incertitudes, ou le cinéma au plus proche du rêve”, *Sociétés & Représentations*, 2007/1, no. 23, pp. 231-239.
32. CUNY, Diane, „Les réflexions générales dans le théâtre de Sophocle”, *L'information littéraire*, 2003/1, Vol. 55, pp. 16-22.
33. DAVY, Daniel, „Strindberg's Unknown Comedy”, *Modern Drama*, vol. 40, nr. 3, Fall 1997, pp. 305-324.
34. DERRIDA, Jacques, „Le cinéma et ses fantômes”, interviu cu Antoine de Baeque și Thierry Jousse din 10 iulie 1998, apărut în *Cahiers du cinéma*, no. 556, Paris, aprilie 2001, pp. 75-85.
35. DONINI, Pierluigi, „Mimèsis tragique et apprentissage de la phronèsis”, *Les Études philosophiques*, 2003/4, no. 67, pp. 436-450.
36. DOSTAL DIAS, Christiane, *et al.*, „L'abandon, l'autre nom de la mélancolie freudienne”, *Essaim*, 2008/1, no. 20, p. 21-38.
37. DUFOURNET, Jean, „Le Moyen Âge au cinéma”, *Le Moyen Age*, 2005/1, Tome CXI, pp. 115-120.

38. DUPUY, Bernard, „Le «Juste souffrant» d'Isaïe 53”, *Pardès*, 2002/1, no. 32-33, pp. 250-259.
39. FALGAS- RAVRY, C. A., ”The Riddle of *Inferno*: Strindberg, Madness, and the Problem of Interpretation”, *The Modern Language Review*, vol. 106, no. 4, October 2011, pp. 988-1000.
40. FELMAN, Shoshana, ”Beyond Oedipus: The Specimen Story of Psychoanalysis”, *MLN*, vol. 98, no. 5, *Comparative Literature*, December 1983, pp. 1021-1053.
41. FLETCHER, John, „Bergman and Strindberg”, *Journal of Modern Literature*, Indiana Univ. Press., vol. 3, no.2, Film as Literature and Language, apr. 1973, pp. 173-190.
42. FOISY, Catherine, ouvrage recensé: „Amiel, Vincent. Le Corps au cinéma: Keaton, Bresson, Cassavetes. PUF, Paris, 1998, 122 p.” in *Cinémas: revue d'études cinématographiques*, Vol. 11, no. 2-3, printemps 2001, pp. 309-319.
43. FRASER, Catherine C., ”Visual Clues to Interpreting Strindberg's *Spöksonaten*”, *Scandinavian Studies*, vol. 63, no. 3, Summer 1991, pp. 281-292.
44. FRÉDÉRIC, Yvan, „[Non-] lieu de la mélancolie”, *Savoirs et clinique*, 2003/2, no. 3, p. 73-80.
45. GAVEL ADAMS, Ann-Charlotte, ”The Surreal Paris of August Strindberg's *Jacob Lutte*”, *Scandinavian Studies*, vol. 84, no. 3, *August Strindberg: A Hundred-Year Legacy*, Fall 2012, pp. 347-358.
46. GELAS, Bruno, „Quand la fiction se fait souffrance”, *Libres cahiers pour la psychanalyse*, 2004/2, no. 10, pp. 147-158.
47. GHEORGHE, Cezar, „Ce gândește filmul? Despre inumanitatea feței: *Persona*”, *Observator cultural*, no. 622, mai 2012.
48. GODARD, Jean- Luc, „Bergmanorama”, *Cahiers du cinema*, no. 85, janvier 1958, pp. 1-5.
49. GOETSCHEL, Jacques, „Théâtralité hors théâtre: pour lire Nietzsche”, *Les Études philosophiques*, 2005/2, no. 73, pp. 145-182.
50. GRUGEAU, Gérard, „La peau du serpent. *Saraband* d'Ingmar Bergman”, *24 Images. Dossier: Les territoires du cinéma documentaire*, sous la direction de Gilles Marsolais et André Pâquet, no. 124, automne 2005, pp. 59-60.
51. GUSTAFSSON, Lars, ”«The Utopia of the Moment»: The Poetry of Tomas Tranströmer”, *World Literature Today*, Fall 1990, 64, 4, pp. 596-597.
52. HEDLING, Erik, ”Shame: Ingmar Bergman's Vietnam War”, *Nordicom Review*, 29 (2008) 2, pp. 245-259.

53. HOCKENJOS, Vreni, "Strindberg through Bergman. A Case of Mutation", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, vol. 20 (1999), nr. 1, pp. 45-59.
54. HOLLAND, Norman, "The Seventh Seal: The Film in Iconography" in Julius Bellone (ed.), *Renaissance of the film*, Collier, New York, 1970, pp. 233-240.
55. HOLMBERG, Jan, "Ingmar Bergman, Archivist", *Journal of Scandinavian Studies*, vol. 4, no. 2, 2014, pp. 149-153.
56. INNES, Christopher, "Strindberg's Radical Aesthetics", *Scandinavian Studies*, vol. 84, no. 3 - *August Strindberg: A Hundred-Year Legacy*, Fall 2012, pp. 359-372.
57. IRWIN, Emily, "Strindberg Meets Jewish Teology: A New Perspective", *Scandinavian Studies*, vol. 85, no. 4, Winter 2013, pp. 469-488.
58. JONES, Ernest, "The Oedipus Complex as an Explanation of Hamlet's Mystery: A Study in Motive", *American Journal of Psychology*, January 1910, vol. XXI, no. 1, pp. 72-113.
59. JÖRNGÅRDEN, Anna, "Two Barbarians in Paris: Gauguin and Strindberg's Gendered Dialogue on Time and Space", *French Studies: A Quarterly Review*, Vol. 68, no. 4, October 2014, pp. 493-509.
60. KAUFFMAN, George B., "August Strindberg's Chemical and Alchemical Studies", *Journal of Chemical Education*, Chemical Bonds (ed. Albert Kirsch), vol. 60, no. 7, July 1983, pp. 584-590.
61. KENNEDY, Harlan, "Whatever Happened to Ingmar Bergman?", *Film Comment*, vol. 34, no. 4, iul. 1998, pp. 64-70.
62. KIESLOWSKI, Krzysztof, „Présences du cinéma. Voix off: Peut-on résoudre l'énigme du «silence»?”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*; no.457, Martie, 1999, pp. 62-64.
63. KORNHABER, Davis, "The Philosopher, the Playwright and the Actor: Friedrich Nietzsche and the Modern Drama's Concept of Performance", *Theatre Journal*, vol. 64, no. 1, March 2012, pp. 25-40.
64. KOSKINEN, Maaret, "Art as Cult: Bergman's *Riten* and *Backanterna*", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, vol. 20 (1999), no. 1, pp. 133-147.
65. KOSKINEN, M. „«Au commencement était le Verbe»: Les écrits de jeunesse d'Ingmar Bergman", *Positif - Revue mensuelle de cinéma*; no. 497-498, iul.- aug. 2002, pp. 17-22.
66. KOSKINEN, M., "Everything Represents, Nothing Is: Some Relations Between Ingmar Bergman's Films and Theatre Productions", *Canadian Journal of Film Studies/ Revue canadienne d'études cinématographiques*, vol. 5, no. 1, 1997.

67. KOSKINEN, M., "Ingmar Bergman, the biographical legend and the intermedialities of memory", *Journal of Aesthetics & Culture*, Vol. 2, 2010 [page no. not for citation purpose].
68. KOSKINEN, M., „Närbild och narrative (dis)kontinuitet: Nedslag i Ingmar Bergmans närbilder”, *Aura*, no. 1, 1995, pp. 58-63.
69. LABBÉ, Yves, „L'humanité face au mal, enjeux pour une théologie contemporaine”, *Recherches de Science Religieuse*, 2002/1, Tome 90, pp. 13-40.
70. LAUDER, Robert E., "Ingmar Bergman. The Filmmaker as Philosopher", *Philosophy and Theology*, vol. 2, no. 1, Fall 1987, pp. 44-56.
71. LAURET, Pierre, „La représentation théâtrale et l'expérience”, *Cahiers philosophiques*, 2008/1, no. 113, pp. 9-24.
72. LIDE, Barbara, „Strindberg and the Modern Consciousness: *Carl XII*”, *Scandinavian Studies*, Winter 1990, vol. 62, no. 1, pp. 85-91.
73. LIPMAN-WULF, Barbara, "Thematic Structure of Strindberg's *A Dream Play*", *Leonardo*, vol. 7, no. 4, Autumn 1974, pp. 319-323.
74. LUSCHER-MORATA, Diane, „La souffrance du désir dans les premières oeuvres de Samuel Beckett”, *Revue d'histoire littéraire de la France*, 2006/1, Vol. 106, pp. 117-131.
75. MARKLUND, Anders, "Dark Memories in the Provincial Worlds of Ingmar Bergman' *Fanny and Alexander* and Federico Fellini's *Amarcord*", *Images*, vol. XII, no. 21, Poznań, 2013, pp. 33-42.
76. MARTIN, Marcel, "Persona d'Ingmar Bergman," *Cinéma 67*, no. 119 (Sept-Oct), 1967, pp. 73-81.
77. MIES, Françoise, „Se plaindre de Dieu avec Job”, *Études*, 2009/10, Tome 411, pp. 353-364.
78. MING-YUEH WANG, Denise (National Chung Cheng University), „Ingmar Bergman's Appropriations of the Images of Death in *The Seventh Seal*", The 2008 MEMESAK International Conference in Seoul on November 8.
79. MISHLER, William, "The *Virgin Spring* and *The Seventh Seal*: A Girardian Reading", *Comparative Drama*, vol. 30, no. 1, Spring 1996, pp. 106-134.
80. MUSSARI, Mark, "«Färg, färg!» - Strindberg's Chromatic Language in *Ett Drömspel*", *Scandinavian Studies*, vol. 77, no. 4, Winter 2005, pp. 479-500.
81. MUTHU, Mircea. „Estetica vidului în haiku și ikebana (Giangiorgio Pasqualotto)" *Vatra*, nr. 4/ 2009.
82. OMBROSI, Orietta, „Humilité de Dieu, prière de l'homme", *Pardès*, 2007/1, no. 42, pp. 155-169.

83. PASSEK, Jean-Loup, „Une sonate en rouge majeur...” in *Cinéma 73. Le guide du spectateur édité par la Fédération Française des Ciné-Clubs*, novembre 1973, no. 181, pp. 39-43.
84. De PAUL, Brother, ”Bergman and Strindberg: Two Philosophies of Suffering”, *College English*, National Council of Teachers of English, vol. 26, no. 8 (May 1965), pp. 620-630.
85. PELLION, Frédéric, „Le problème de la mélancolie anxieuse”, *ERES, Cliniques méditerranéennes*, 2007/2, no. 76, pp. 287 à 296.
86. PHILIBERT, Michel, „Image et discours de la mort dans « Cris et Chuchotements » de Bergman” in *Archives de Sciences Sociales des Religions*, no. 39, 1975 – *Évolution de l'image de la mort dans la société contemporaine et le discours religieux des églises* [Actes du 4e Colloque du Centre de Sociologie du Protestantisme de l'Université des Sciences Humaines de Strasbourg (3-5 octobre 1974)], pp. 175-183.
87. QUART, Leonard, „Ingmar Bergman: The Maestro of Angst”, *Cinéaste*, Cinéaste Publishers, vol. 29, no. 4 (Fall 2004), pp. 30-35.
88. RAMASSE, François, „9 notes sur Fanny et Alexandre”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*, Mai 1983, pp. 26-28.
89. RANK, Otto, „Das «Schauspiel» in Hamlet”, *Psychoanalytische Bewegung Myth*, 1919, Wien-Leipzig, pp. 72-85.
90. RĂDUȚ, Alexandra Noemina, „Reprezentarea în opera plastică, literară și cinematografică”, *Studia Universitatis Petru Maior. Philologia*, Târgu-Mureș, nr. 16/ 2014, pp. 150-157.
91. RICOEUR, Paul, „La souffrance n'est pas la douleur”, Communication faite au colloque *Le psychiatre devant la souffrance*, organisée par l'Association Française de Psychiatrie à Brest les 25 et 26, texte publié dans *Psychiatrie française*, numéro spécial, juin 1992 et dans la Revue *Autrement*, "Souffrances", no. 142, février 1994.
92. Del RIO, Elena, ”Alchemies of Thought in Godard’s Cinema: Deleuze and Merleau-Ponty”, *Substance*, 108, vol. 34, no. 3, 2005, pp. 62-78.
93. SANDBERG, Mark B., ”Rewriting God’s Plot. Ingmar Bergman and Feminine Narrative”, *Scandinavian Studies*, Winter 1991, vol. 63, no. 1, pp. 1-29.
94. SCHEPELERN, Peter, „Ingmar Bergman og musikken”, *Kosmorama*, vol. 24, no. 137, 1978, pp. 44-46, Special Bergman issue.
95. Sister M. VINCENTIA, O. P., „Wagnerism in Strindberg’s *The Road to Damascus*”, *Modern Drama*, vol. 5, no. 3, Fall 1962, 335-343.

96. SELLIN, Eric, "Tomas Tranströmer and the Cosmic Image", *Scandinavian Studies*, Summer 1971, 43, 3, pp. 241-250.
97. SMITH, Lawrence D., "Play-within-a-Play or Theatre-in-Film. Ingmar Bergman's *Through a Glass Darkly*", *Theatre Symposium*, vol. 19, 2011, pp. 91-110.
98. STÅHLE SJÖNELL, Barbro, "The Plans, Drafts and Manuscripts of the Historical Plays in Strindberg's «Green Bag»", *Scandinavian Studies*, Winter 1990, vol. 62, no. 1, pp. 69-75.
99. STEENE, Birgitta, "Strindberg and History: An Introduction", *Scandinavian Studies*, vol. 62, no. 1, Winter 1990, pp. 1-4.
100. STEENE, B., "The Transpositions of a Filmmaker - Ingmar Bergman at Home at Abroad", *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, vol. 20, no. 1, 1999, pp. 103-126.
101. STEENE, B., "Vision and Reality in the Poetry of Tomas Tranströmer", *Scandinavian Studies*, vol. 37, no. 3, pp. 236-244.
102. STOCKENSTRÖM, Göran, "August Strindberg: A Modernist in Spite of Himself", *Comparative Drama*, vol. 26, no. 2, Summer 1992, pp. 95-123.
103. STOCKENSTRÖM, G., "Strindberg's Cosmos in *A Dream Play*: Medieval or Modern", *Comparative Drama*, vol. 30, nr.1, Spring 1996, pp. 72-105.
104. STOCKENSTRÖM, G., "The Dilemma of Naturalistic Tragedy: Strindberg's *Miss Julie*", *Comparative Drama*, vol. 38, no. 1, Spring 2004, pp. 39-57.
105. STRAHLER HOLZAPFEL, Amy, "Strindberg as Vivisector: Physiology, Pathology and Anti-Mimesis in *The Father* and *Miss Julie*", *Modern Drama*, vol. 51, no. 3, Fall 2008, pp. 329-352.
106. SZALCZER, Eszter, "Strindberg & the Visual Arts", *PAJ: A Journal of Performance and Art*, vol. 25, no. 3, Sep. 2003, pp. 42-50.
107. THÉODOROPOULOU, Héléna, „Le corps eschyléen tragique: une concrétion difficile”, *Le Télémaque*, 2004/1, no. 25, pp. 31-46.
108. TOBIN, Yann, „Le décor démasqué (mon île Farö)”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*, iunie, 1980, pp. 65-66.
109. TOBIN, Y. „Si ce meurtre sert mon film... (*De la vie des marionnettes*)”, *Positif - Revue mensuelle de cinéma*, Nov. 1980, pp. 63-65.
110. ULRICHSEN, Erik, "Ingmar Bergman and the Devil", *Sound and Sight*, vol. 27, no. 5, Summer 1958, pp. 224-230.
111. VIDAL-NAQUET, Pierre, „Zei și oameni”, *Secolul 20*, nr. 270-271, 6-7/ 1983, pp. 11-13, trad. Zoe Petre.

112. VIRAGHATI, Laszló, „La signification métaphysique de la douleur”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, PUF, 68e Année, no. 2 (Avril-Juin 1963), pp. 213-228.
113. De VISSCHER, Jacques, „Iconographie et symboles de la mort dans « Cris et chuchotements » d’Ingmar Bergman”, *Collection du Cirp*, Vol. 1, 2007, pp. 49-62.
114. VOWLES, Richard B., „Strindberg’s *Isle of the Dead*”, *Modern Drama*, vol. 5, no. 3, Fall 1962, pp. 366-378.
115. WESTERSTÅL STENPORT, Anna, „From Arsonists and Bastards to Vampires and Zombies: Urban Spatio-Pathologies in Strindberg’s Chamber Plays”, *Studies in the Literary Imagination*, vol. 40, no. 1, Spring 2007, pp. 35-54.
116. WHITING, Jenifer, „The Recognition of Faith in the Poetry of Tomas Tranströmer”, *Logos: A Journal of Catholic Thought and Culture*, vol. 7, no. 4, Fall 2004, pp. 65-79.
117. WILKINSON, Lynn R., „Strindberg, Peter Szondi and the Origins of Modern (Tragic) Drama”, *Scandinavian Studies*, vol. 69, no. 1 (Winter 1997), pp. 1-28.
118. WINGARD, Kristina, „Le dix-neuvième siècle suédois: courants littéraire et traditions de recherche” in *Romantisme*, 1982, no. 37, pp. 101-116.
119. WINTER, Jean-Pierre, „Pauvre comme Job”, *Pardès*, 2006/1, no. 40-41, pp. 279-298.
120. ZALTZMAN, Nathalie, „Une volonté de mort”, *Topique*, 2007/3, no. 100, pp. 85-102.
121. *** *Études cinématographiques*, no. 46-47, *Ingmar Bergman, la trilogie (I)*, Paris, 1966.
122. *** *Études cinématographiques*, no. 131-134, *Ingmar Bergman (II): la mort, la masque et l’être*, présenté par Michel Estève, Lettres Modernes Minard, Paris, 1983.
123. *** *Études cinématographiques*, no. 10-11, *Passion du Christ comme thème cinématographique*, textes rassemblés et présentés par Michel Estève, vol. II, Paris, automne 1961.
124. *** *Études cinématographiques*, no. 6-7, *Textes sur théâtre et cinéma*, vol. 1, Paris, hiver, 1960.
125. *** *La Cause freudienne. Revue de psychanalyse*, no. 35, „Silhouettes du déprimé”, Publication de L’École de la Cause freudienne, février, 1997.
126. *** *Tijdschrift voor Skandinavistiek: Thema Strindberg, Sjöberg and Bergman*, eds. B. Steene & E. Törnqvist, vol. 20, no. 1, 1999.

Webografie

1. DURAND-BENIGUI, Isabelle, „Le personnage-reflet dans le théâtre d’Henrik Ibsen et d’August Strindberg. Pour une approche comparatiste de l’illusionnisme scandinave”, *TRANS-* [En ligne], 1/2005, adăugat la 27 decembrie 2005, consultat în 5 iulie 2014.

2. GIBSON, Michael (Vanderbilt University), „The Absurdity and Sublimity of Christ: Christology in the Films of Ingmar Bergman”, fără pagini, online: http://gradtheo.yak.net/12/The_Absurdity_and_Sublimity_of_Christ.pdf

3. KARTAL, Esma, „Seeking God in Early Bergman: The Cases of *The Seventh Seal* and *Winter Light*”, *CINEJ Cinema Journal*: Volume 1.2 (2012, online) <http://cinej.pitt.edu>.

4. LACAN, Jacques, *Séminaire VI: Le désir et son interprétation (1958-1959)*, <http://staferla.free.fr/S6/S6.htm>.

5. LACAN, J., *Séminaire VII: L' éthique de la psychanalyse (1959-1960)*, <http://staferla.free.fr/S7/S7.htm>.

6. MARCUS, Gustaf, „Dans les marges de la science: esquisse d’un projet comparatiste sur le rôle de l’auteur à partir de quelques textes de Strindberg, Zola et Joyce”, *TRANS-* [En ligne], 15/2013, adăugat la 24 februarie 2013, consultat în 1 martie 2014.

7. MIGNERON, Sarah, „Le rêve d’un naturaliste, ou *Le Songe* de Strindberg”, www.revue-analyses.org, vol. 3, no. 3, automne 2008, pp. 215-235.

8. OCHSNER, Beate, „Au milieu de l’appareil cinématographique: *Notes de Serafino Gubbio, opérateur (1925)* de Luigi Pirandello”, *Appareil* [En ligne], 1/ 2008, adăugat la 10 februarie 2008, consultat în 16 aprilie 2015 : <http://appareil.revues.org/126>.

9. PAILLER, Jeanne, „La chambre dans le théâtre de Strindberg: espace intime, espace de révélation”, Séminaire de l’Équipe Lettres, Langages et Arts, " Littérature et théorie des dispositifs ", Université Toulouse-le-Mirail, May 2007, France. <halshs-00519203>, adăugat la 21 septembrie 2010.

10. PAILLER, J. „Les parents terribles chez Strindberg”, *Labyrinthe* [En ligne], 9/2001, *Thèmes* (no. 9), adăugat la 7 iulie 2005, consultat în 5 octombrie 2014.

11. PUA, Phoebe, „Response to «Seeking God in Early Bergman: The Cases of *The Seventh Seal* and *Winter Light*»”, *CINEJ Cinema Journal*, Vol. 2.1 (2012, online), <http://cinej.pitt.edu>.

12. TYUSHOVA, Elena, „Dieu est mort: L'Apocalypse dans *Le Septième Sceau* et dans *L'Oeuf du serpent* d'Ingmar Bergman”, Ekphrasis, issue: 2 / 2012, pp. 96-107, www.cceol.com.

13. VISY, Gilles, „« Je est un autre ». *Persona* de Ingmar Bergman” in www.cadrage.net, 1ère revue en ligne universitaire française de cinéma, avril/ mai 2004.

14. *** *Ingmar Bergman. En présence d'un clown*, Festival de Cannes, 1998, dossier de presse et photos téléchargeables sur www.capricci.fr.

15. *** ingmarbergman.se

16. *** strindbergsintimateater.se